

**МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО КУРСУ
“ОРФОГРАФІЧНО-ПУНКТУАЦІЙНИЙ ПРАКТИКУМ”**

МЕЛІТОПОЛЬ -2019

ББК: 81.2 (4Укр)-923 ШЗ7
УДК: 811.161.2 (076)
М 54

Рецензенти:

О. М. Максимець – к. філол. наук, доцент, завідувач кафедри українознавства Таврійського державного агротехнологічного університету;

Т. Д. Чорненька – вчитель-методист Костянтинівського НВО №1 “Таврія”

М 54   Методичні рекомендації до курсу “Орфографічно-пунктуаційний практикум”/ Уклад. канд. пед. наук І. В. Волкова. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2019. – 108 с.

Методичні рекомендації спрямовані на допомогу студентам-філологам вищих навчальних закладів в організації вивчення навчальної дисципліни.

Основне завдання рекомендацій полягає в тому, щоб допомогти студентам оволодіти нормами української літературної мови в її усній і писемній формах, ознайомити їх з тими науковими джерелами, до яких можна звертатися для постійного вдосконалення культури мови.

Навчальне видання може бути використане під час підготовки до лабораторних занять, а також для самостійної роботи студентів, які дбають про підвищення своєї мовної культури.

Затверджено на засіданні кафедри української мови МДПУ імені Богдана Хмельницького, протокол № 9 від 23.01.2019 року

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
Питання до заліку.....	5
ТЕМАТИКА ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ	6
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №1.1, 1.2	6
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №2.1	10
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №3.1	12
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №4.1	15
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №5.1	18
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №6.1	21
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №7.1	24
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №8.1	27
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №9.1	30
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №11.1	33
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №12.1	36
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №13.1 – 13.2	39
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №14.1 – 14.2	44
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №15.1	47
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №16.1	50
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №24.1	53
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №25.1	57
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №26.1	62
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №26.2	65
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №26.3	69
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №26.4	71
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №27.1	74
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №28.1	77
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №30.1	81
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №31.1	83
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №32.1	87
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №33.1	91
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №33.1	95
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №34.1	98
ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №35.1	102

ПЕРЕДМОВА

Метою навчальної дисципліни є систематизація і поглиблення знань з української мови, одержаних в школі, поповнення і закріплення орфографічних й пунктуаційних правил, навичок мовного аналізу, удосконалення мовної культури студентів. Адже підготовка кваліфікаційних спеціалістів, а особливо вчителів, передбачає добре знання ними української мови, оволодіння культурою усного мовлення, яке забезпечується розумінням тих основних закономірностей і тенденцій, які виявляються у його сфері.

З культурою мови завжди пов'язуються вміння грамотно писати й говорити, правильно добирати мовно-виражальні засоби для спілкування. Але мовну культуру формує насамперед школа, тому володіти нормами української літературної мови, мати високу культуру її повинен не лише вчитель-словесник, а й увесь педагогічний колектив. Українська мова є не лише навчальною дисципліною, предметом вивчення, а й засобом навчання взагалі. Тому виробляти й удосконалювати культуру українського мовлення і письма повинні всі вчителі.

Отже, основне завдання **“Орфографічно-пунктуаційного практикуму”** полягає в тому, щоб допомогти студентам оволодіти нормами української літературної мови в її усній і писемній формах, ознайомити їх з тими науковими джерелами, до яких можна звертатися для постійного вдосконалення культури мови.

Основна увага зосереджена на орфоепічних, орфографічних і пунктуаційних правилах. Крім того, приділяється увага розгляданню особливостей відмінювання і правопису змінюваних частин мови. З пунктуаційної частини охоплена система правил про постановку розділових знаків у письмовому тексті, враховуючи основні принципи української пунктуації (граматичний, смисловий та інтонаційний).

Розгляд тематичного матеріалу супроводжується виконанням різноманітних тренувальних вправ, частина з яких враховує специфіку філологічного факультету. Багато вправ передбачає роботу з різними типами словників, довідковою літературою.

Отже, курс покликаний навчити студентів вільно володіти українською мовою при викладанні будь-якої дисципліни цього фаху в школі та інших сферах спілкування.

Питання до заліку

1. Принципи українського правопису: орфографічні, пунктуаційні.
2. Правопис знака м'якшення.
3. Вживання апострофа.
4. Зміни приголосних за словотворення та словозміни.
5. Подвоєння та подовження приголосних на письмі.
6. Спрощення груп приголосних.
7. Правопис префіксів і суфіксів.
8. Правопис слів іншомовного походження.
9. Правопис прізвищ і географічних назв слов'янського походження.
10. Правопис великої літери.
11. Написання часток *не*, *ні* з різними частинами мови.
12. Написання складних іменників.
13. Особливості правопису відмінкових закінчень іменників.
14. Особливості правопису закінчень іменників II відміни чоловічого роду родовому відмінку однини.
15. Особливості правопису відмінкових закінчень прикметників.
16. Написання складних прикметників.
17. Особливості відмінювання і написання числівників.
18. Зв'язок числівників з іменниками.
19. Особливості відмінювання й правопису займенників.
20. Правопис особових закінчень дієслів. Написання дієприкметників і дієприслівників.
21. Правопис сполучників.
22. Правопис прийменників.
23. Написання часток.
24. Правопис вигуків різних груп. Написання звуконаслідувальних слів.
25. Тире у простому реченні: між підметом і присудком, у неповному реченні.
26. Розділові знаки у реченнях з однорідними членами та узагальнювальними словами.
27. Розділові знаки у реченнях з відокремленими означеннями.
28. Розділові знаки у реченнях з відокремленими прикладками.
29. Розділові знаки у реченнях з відокремленими обставинами.
- 30.30. Розділові знаки у реченнях з відокремленими додатками, уточнювальними словами.
31. Розділові знаки у реченнях із вставними і вставленими компонентами.
32. Розділові знаки у реченнях із звертаннями.
33. Розділові знаки у складносурядному реченні.
34. Розділові знаки у складнопідрядному реченні та у складних синтаксичних конструкціях.
35. Розділові знаки у безсполучникових складних реченнях.
36. Розділові знаки у реченнях із прямою мовою.
37. Способи передавання прямої мови непрямою.
38. Пунктуаційне оформлення діалогів і цитат.

ТЕМАТИКА ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ **ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №1.1, 1.2**

Тема. Вступ. Українська мова – національна мова українського народу.
Принципи українського народу.

План

- Поняття літературної мови.
- Мовна норма.
- Орфографія. Види орфограм. Орфографічне правило.
- Принципи української орфографії.
- Пунктуація. Принципи пунктуації. Типи розділових знаків.
- Графіка, алфавіт.

Мета:

- досягти засвоєння студентами знань про державну мову України, про місце української мови серед інших слов'янських мов;
- виховати повагу до української літературної мови;
- набути знання про мовні норми, принципи української орфографії та пунктуації;
- закріпити знання про принципи побудови українського алфавіту.

Методи: словесні, наочні, практичні.

Студенти повинні знати:

- функцію мови у суспільному житті, висловлювання про мову, мовні норми;
- правописні та пунктуаційні принципи;
- види орфограм за особливістю графічного знака; типи розділових знаків;
- український алфавіт.

Студенти повинні вміти:

- давати визначення основних понять;
- розпізнавати та дотримуватися норм літературної мови, принципів написання слів;
- розташовувати слова в алфавітному порядку.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. Посіб. – К.: Вища шк., 1991. – С. 73–76.
2. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. – К.: Вища шк., 1993. – С. 28–33.
3. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища шк., 2002. – С. 88 – 91.

4. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. М. Я. Плющ. – К.: Вища шк., 2001. – С. 7 – 9.
5. Шкурадяна Н. Г. Методика вивчення орфографії: Посіб. для учителів. – К.: Рад. шк., 1985. – С. 6.

Додаткова література

1. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю / Відп. ред. Райда К. Ю. – К.: Знання України, 2005. – 804 с.
2. Українська мова: Енциклопедія. – К.: Укр. енцикл., 2000. – С. 292.
3. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 2002. – С. 6 – 9.
4. 4.Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2003. – С. 10 – 14.

Хід лабораторного заняття

1. Теоретичний блок

1. Українська мова серед інших слов'янських мов.
2. Усна й писемна форми сучасного українського мовлення.
3. Поняття про норму української літературної мови.
4. Орфографія. Орфограма. Види орфограм. Орфографічне правило.
5. Принципи української орфографії.
6. Принципи пунктуації. Типи розділових знаків.
7. Графіка. Алфавіт.

2. Практичний блок

Завдання 1

Прочитайте слова, дотримуючись орфоепічних норм української мови; запишіть їх у чотири стовпчики відповідно до принципів написання.

Гарячий, проїзний, сміється, боротьба, Сова, шепіт, чесний, рибацький, долина, прекрасний, джміль, Алла, нагору, визнали, сіно, обласний, пробіг, весна, молодець, Донеччина, видавництво, кігті, вчиться, у діжці, джерело, тонна, Мала Ведмедиця, напам'ять, надія, кисіль, відділення, шістсот, Грім, наполовину, від'їхати.

Завдання 2

Перепишіть текст, поділивши його на абзаци та речення, використовуючи потрібні розділові знаки. Підготуйте висловлювання про функцію розділових знаків у мові.

Про користь розділових знаків

Чоловік загубив кому і почав боятися складних речень шукав фрази щоб простіші за нескладними фразами прийшли нескладні думки потім він загубив знак оклику і почав говорити тихо рівно з однією інтонацією його вже ніщо не бентежило не радувало він до всього ставився без емоцій потім він загубив знак запитання і перестав запитувати жодні події не викликали його цікавості де б вони не відбувалися в космосі на землі чи навіть у власній квартирі ще через кілька років він загубив двокрапку і перестав пояснювати людям свої вчинки зрештою у нього залишились одні лапки він не міг висловити жодної власної ідеї весь час тільки когось цитував так він зовсім розучився думати і дійшов до крапки бережить розділові знаки (О. Каневський).

Завдання 3

Продовжіть розповідь за поданим початком. Яку роль у вашому житті відіграє українська мова?

Людина може володіти кількома мовами, залежно від її здібностей, нахилів і прагнень. Але найкраще, найдосконаліше вона має знати рідну мову. Нашою рідною мовою є українська, мелодійність, співзвучність якої визнано у всьому світі. Для мене українська мова є...

Завдання 4

Запишіть подані слова в алфавітному порядку. З'ясуйте лексичне значення незрозумілих слів за “Словником іншомовних слів”.

Субсидія, новація, акредитив, паритет, муніципалітет, інвестування, аванс, приріст, кредит, директива, вкладання, фонди, прецедент, девальвація, бюджет, аренда, транзит, складування, аукціон, інстанція, юстиція, забезпечувати, шанобливість, фінансист.

Завдання 5

Запишіть подані слова спочатку з літерою *г*, а потім – *г*. Прочитайте їх, чітко розрізняючи вимову звуків.

(Г, г)атунок, (Г, г)усеничний, (Г, г)оробина, (Г, г)ороскоп, (Г, г)андж, (Г, г)оспода, (Г, г)ринджоли, (Г, г)рунтомір, (Г, г)авань, (Г, г)абарит, (Г, г)рунтовимірвальний, (Г, г)едзь, (Г, г)ратчастий, (Г, г)удзик, (Г, г)аньба, (Г, г)удзь, (Г, г)остинець, (Г, г)речність, (Г, г)ешефт, (Г, г)ородник, (Г, г)антель, (Г, г)оризонт.

Завдання 6

Доберіть чотири - п'ять відомих вам висловлювань про українську мову; поясніть їх зміст.

3. Запитання для самоконтролю

1. Що означають поняття національна мова і літературна мова?
2. Що називають нормою літературної мови?
3. Які типи норм характеризують літературну мову?
4. Дайте визначення понять орфографія, орфограма, орфографічне правило.
5. Назвіть види орфограм за особливістю графічного знака.
6. Які принципи покладено в основу української орфографії?
7. Які принципи є основними? Поясніть.
8. Дайте визначення понять графіка, алфавіт, літера. Доберіть синонімічні назви до них?
9. Назвіть усі літери українського алфавіту.
10. Наведіть відомі вам висловлювання про мову.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №2.1

Тема. Правила вживання апострофа.

План

- Правила вживання апострофа.
- Випадки, коли апостроф не вживається.

Мета:

- поглиблення знань про вживання апострофа;
- дотримання цих правил під час написання слів з апострофом;
- закріплення цих знань.

Методи: словесні, наочні, пошукові, практичні.

Студенти повинні знати:

- правила вживання апострофа і правила, за якими апостроф не пишеться;
- слова, що пишуться з апострофом або без нього.

Студенти повинні вміти:

- правильно писати слова з апострофом;
- наводити приклади слів з апострофом і без нього.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. Посіб. – К.: Вища шк., 1991. – С. 53 – 54.
2. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. – К.: Вища шк., 1993. – С. 40 – 43.
3. Методичні рекомендації і вправи з української мови. Орфографія / Уклад. С. В. Шевчук. – К.: КДП, 1991. – С. 6 – 9.

Додаткова література

1. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 2002. – С. 6 – 9.
2. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2003. – С. 41 – 44.

Хід лабораторного заняття

1. Теоретичний блок

1. Вживання апострофа
2. Правила, за якими апостроф не пишеться;

2. Практичний блок

Завдання 1

Поставте у поданих словах, де потрібно, апостроф, поясніть його правопис.
З..єднати, зім..ятий, з..юрмитися, любов..ю, невід..ємний, цв..яшок, бур..ян, пор..ядок, св..яткування, різьб..ярство, розв..язати, надвечір..я, бр..яжчати,

пів..ящика, валер..янка, рутв..яний, Св..ятослав, Лук..янівка, хутор..янин, реп..ях, дзв..якнути, рум..янець, пів..ящика, пом..янути, слов..янин, б..язь, зм..якшити, кав..ярня, р..яска, тім..я, зв..язківець, дев..ятсот, різнотрав..я, п..янкий, пуп..янок, пір..я.

Завдання 2

Від поданих слів і словосполучень утворіть прикметники. Поясніть їх правопис.

Морква, свято, тьма, курйоз, кров, трава, мавпа, риба, повітря, соловей, різьба, чотири яруси, солома, без язика.

Завдання 3

Запишіть слова в дві колонки: 1) ті, у які вставили апостроф; 2) ті, які пишуться без апострофа.

Дев..ятсот, серм..яга, хутор..янин, зв..язок, духм..яний, пор..ядок, бур..ян, без..язикі, тьм..яно, цв..ях, присв..ята, реп..ях, п..ятдесят, з..ясовано, Солов..йов. 2. Медв..яний, п..ятсот, арф..яр, посер..йознішав, дзв..якнути, розв..язано, помор..янин, св..ято,сузір..я, харків..янин, вар..яг, від..їзд, різьб..яр, мавп..яча, роз..ятрити, при..їзд.

Ключ. 3 останніх букв прочитаєте назви віршів: 1) В. Сосюри; 2) М. Рильського.

Завдання 4

Підберіть прислів'я, приказки, в яких є слова, що пишуться з апострофом чи за відповідними правилами без нього; з'ясуйте правопис цих слів.

Завдання 5

З поданих пар слів виберіть правильне написання. Прокоментуйте свій вибір.

Рятувати — р'ятувати, духм'яний — духмяний, від'їхати — відїхати, торф'яники — торфяники, В'язьма — Вязьма, святковий — св'ятковий, різьбяр — різь'бяр, розяснити — роз'яснити, пів-ящика — пів'ящика — півящика, подвір'я — по-двіря, підв'язати — підвязати, р'ядно — рядно, львів'янин — львівянин, з'єднати — зьєднати, слов'янський — словянський, трьох'ярусний — трьохярусний, Мар'яна — Мар'яна, Лук'ян-ченко — Лук'янченко.

3. Запитання для самоконтролю

1. Що таке апостроф?
2. Для чого вживається апостроф в українському письмі?
3. Коли апостроф не вживається?
4. Сформулюйте основні правила вживання апострофа в українській мові.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №3.1

Тема. Правила вживання знака м'якшення.

План

- Правила вживання м'якого знака (ь);
- Випадки написання буквосполучень йо, бо;

Мета:

- засвоїти знання з даних тем, закріпити їх під час виконання практичних завдань;
- підвести до розуміння важливості мати міцні знання з теми "Орфографія";
- забезпечити лінгвістичну освіту майбутніх вчителів;
- виховувати самостійність, дисциплінованість.

Методи: словесні, наочні, практичні.

Студенти повинні знати:

- правила вживання м'якого знака (ь);
- випадки написання буквосполучень йо, бо;

Студенти повинні вміти:

- правильно писати слова із знаком м'якшення та без нього;
- правильно вживати буквосполучення бо, йо у словах;
- наводити приклади слів із знаком м'якшення.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. Посіб. – К.: Вища шк., 1991. – С. 44 – 48.
2. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. – К.: Вища шк., 1993. – С. 33 – 37.
3. Методичні рекомендації і вправи з української мови. Орфографія / Уклад. С. В. Шевчук. – К.: КДПШ, 1991. – С. 3 – 6.
4. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні, Ін-т укр. мови. – 4-те вид., випр. і допов. – К.: Наук. думка, 2004. – С. 17 – 19.

Додаткова література

1. Юшук І. П. Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 2002. – С. 33 – 37.
2. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2003. – С. 44 – 47.
3. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: ВТФ Перун, 2003. – 896 с.
4. Чак Є. Складні випадки правопису та слововживання. – К.: А.С.К., 1998. – С. 50 – 51.

Хід лабораторного заняття

1. Теоретичний блок

1. Правила вживання м'якого знака (Ь);
2. Випадки написання буквосполучень йо,ьо;

2. Практичний блок

Завдання 1

Вставивши пропущені літери, слова з **й** та **ь** записати в дві колонки.

Ма...ор, дз...об, с...омий, під...омний, д...оготь, тр...ох, ц...ого, заво...овник, васил...ок, кс...ондз, кост...ол, ко...от, вір...овка, зна...омий, кол...оровий, с...орбати, опрац...ований, під...ом, т...охкати, з...омка, Мурав...ов, Журавл...ов, ра...он.

Завдання 2

Перекладіть слова українською мовою.

Український, молдавський, казацький, ходять, рижський, Харків, ідеши, любовь, меньший, календарь, пражський, режьте, теперь, ночь, нянчить.

Завдання 3

Запишіть слова в дві колонки: 1) у які вставили м'який знак; 2) у які не треба вставляти м'який знак.

Кавказ..кий, тюр..ма, астраханс..кий, різ..бяр, арал..ський, оран..жевий, камін..чик, ремін..чик, ціл..ний, олен.., мален..кий, електропаял..ник, астрахан..ці, цюнаймен..ший, нян..чити, економіч..ний, шахтарс..кий, емал..ований.

Ключ. З перших літер прочитаєте крилатий вислів.

Завдання 4

У поданих словах замість крапок поставте, де треба, м'який знак.

Кобзар.., с..огодні, с..міх, снит..ся, косит..ся, виховател..ці, с..вя.то, тіл..ки, ган..ба, прияз..нь, вічніс..ть, Ткач..ов, медал..он, л..он, компан..йон, інтерв..ю, ател..є, зачіс..ці, батен..ко, д..оготь, т..охкати, тр..ома, дяд..ко, сміш..ся, пис..мо, емал.., памороз.., рибал..чин, постат.., бояз..кий, палец.., Хар..ків, утр..ох, одес..кий, дз..об, нанівец.., болгарс..кий, вихован..ці, брун..ці, штил..ці, хустин..ці, кишен..ка, хуторян..ці, кіл..кість, громадс..кий, стан..ція, павіл..он, полуден.., гул..ка, гедз.., зав'яз.., папорот.., тюл.., мозол.., Сибір.., рол.., віс ..тря, цавел.., Ол..га, рицар.., перукар.., воден.., затратніс..ть, жолуд.., цвец.., доц.., лет..ся, гіс..т.., умиваєш..ся, циркул.., апел..син, вишен..ка, ніч.., річ..кова, Л..вів, жал.., кров.., пал..то, українець..

Завдання 5

Подані іменники поставити у формі давального відмінка однини.

Донька, Оксанка, Маринка, нянька, матінка, калинка, калинонька, хатинка, Галька, голка, Галинка, Юленька, Валька, Валентинка, праска, сопілка, бурулька, гілка, лялька, рибалка, зозулька, ополонка, синька, Жмеринка.

Завдання 6

Визначте, за якою правописною нормою подані слова об'єднано у групи. Знайдіть слова, в яких допущено помилки.

1. *Ляльчин, жіньчин, няньчин, Гальчин, доньчин.*
2. *Волзький, людський, ковзький, український, донецький.*
3. *Нежить, мазь, місяць, пізьне, просьба.*
4. *Іниший, менший, кінчик, бринчати, Грїнчишин.*
5. *Баский, боязкий, тмяний, різкий, плоский.*

3. Запитання для самоконтролю

1. Назвіть функцію знака м'якшення в українській літературній мові.
2. Сформулюйте основні правила вживання м'якого знака в українській мові:
  - а) у кінці та всередині слів;
  - б) перед літерою *о*;
  - в) у прикметникових суфіксах;
  - г) після літери *н* у суфіксах;
  - д) у буквосполученнях;
  - е) усередині слова після літери *л*.
3. Сформулюйте основні правила, коли м'який знак не вживається в українській мові:
  - а) після літер, що позначають губні та шиплячі звуки;
  - б) після літери *р*;
  - в) між літерами, що позначають м'які подовжені приголосні;
  - г) між двома літерами на позначення м'яких приголосних;
  - д) у буквосполученнях;
  - е) після літери *н* перед шиплячими та суфіксами.
4. Розкажіть правила вживання м'якого знака (*ь*).
5. Розкажіть про випадки написання буквосполучення **йо**.
6. Вкажіть, за яких умов вживається буквосполучення **ьо**.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №4.1

Тема. Чергування звуків в українській літературній мові.

План

- Чергування приголосних.
- Зміни приголосних за їх збігу.

Мета:

- згадати, які приголосні і як змінюються перед суфіксами -ськ-, -ств-, -ин-, ін-, ш-;
- вміти правильно змінювати букви при додаванні певних суфіксів;
- розвивати пізнавальний інтерес у студентів з метою кращого засвоєння теми;
- виховувати ініціативність.

Методи: організації та здійснення пізнавальної діяльності, наочні, практичні.

Студенти повинні знати:

- про зміни, що відбуваються при творенні іменників, прикметників;
- умови чергування приголосних та фонетичні зміни за їх збігу;

Студенти повинні вміти:

- змінювати приголосні при творенні слів за допомогою суфіксів – *ськ*, - *ств*-;
- утворювати складні прикметники від складних іменників і навпаки;
- добирати слова, у яких відбуваються чергування приголосних, а також пояснювати фонетичні процеси.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. Посіб. – К.: Вища шк., 1991. – С. 38 – 44.
2. Козачук Г. О., Шкуратяна Н. Г. Практичний курс української мови. – К.: Вища шк., 1993. – С. 91 –96.
3. Методичні рекомендації і вправи з української мови. Орфографія / Уклад. С. В. Шевчук. – К.: КДПІ, 1991. – С. 17 –22.
4. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні, Ін-т укр. мови. – 4-те вид., випр. і допов. – К.: Наук. думка 2004. – С. 19 –21.

Додаткова література

1. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 2002. – С. 23 –27.
2. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2003. – С. 35 – 41.

3. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: ВТФ Перун, 2003. – 896 с.

Хід лабораторного заняття

1. Теоретичний блок

1. Зміна приголосних [г], [ж], [з], [к], [ч], [ц], [х], [ш], [с] перед суфіксами **-ськ-, -ств-**.
2. Відсутність змін приголосних.
3. Зміни приголосних звуків при творенні іменників, прикметників, дієслів.

2. Практичний блок

Завдання 1

Перепишіть, вставляючи пропущені літери. Прокоментуйте чергування приголосних.

Світити – сві...у, відпустити – відпу...у, котити – ко...у, хотіти – хо...у, кадити – ка...у, городити – горо...у, мастити – ма...у, ходити – хо...у, сидіти – си...у, водити – во...у, летіти – ле...у, писати – пи...у, їздити – їж...у, просити – про...у, крутити – кру...у.

Завдання 2

До наведених слів доберіть споріднені, в яких були б приголосні **чи** або **ин**. Поясніть орфограми.

Місяць, подяка, рука, молоко, осколок, романтик, штука, практика, безпека, жулак, серце, сонце, смак, логіка, класик, електрика, столиця, оклик, розлука.

Завдання 3

Від поданих слів за допомогою суфікса **-ськ-, -ств-** утворіть прикметники.

Ладога, Запоріжжя, Ірпінь, Полісся, Бахмач, Прилуки, Переяслав, Іртиш, Чукотка, Цюрих, Карабах, Кавказ, Буг, черкес, Петербург, товариш, Золотоноша, Прага, Кагарлик, Дамаск, Іртиш, Калуш, Вінниця, Одеса, Вільнюс, Лейпциг, Овруч.

Гігант, товариш, робітник, інтелігент, дослідник, студент, заступник, велетень, співробітник, кравець, керівник, птах, юнак, люди, перекладач, боягуз, архіпелаг.

Завдання 4

До поданих слів доберіть варіанти або однокореневі слова, в яких відбулося б чергування приголосних.

Діалог, допомога, дорога, заслуга, каталог, колега, круг, увага, естетика, електрика, критика, кібернетика, фізика, техніка, класика, віха, верх, дах, епоха, рух, слух, огріх, поверх.

Завдання 5

Утворіть вищий ступінь порівняння прикметників, поясніть зміни приголосних.

Близький, довгий, дорогий, низький, важкий, рідкий, багатий, високий, короткий, дужий, легкий, вузький, далекий, тонкий, молодий, тяжкий, швидкий, поганий, малий, товстий.

3. Запитання для самоконтролю

1. Назвіть усі випадки чергування приголосних:
  - а) в іменниках;
  - б) у дієсловах.
2. Назвіть основні зміни приголосних за збігу на межі кореня і суфікса.
3. Які приголосні звуки змінюються при творенні іменників, прикметників.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №5.1

Тема. Зміни приголосних у потоці мовлення.

План

- Спрощення в групах приголосних.
- Засоби милозвучності української мови.

Мета:

- досягти засвоєння студентами знань про спрощення в групах приголосних;
- залучити до пошукової діяльності;
- сприяти виробленню вмінь використовувати знання з даної теми на практиці;
- вчити аргументувати свої відповіді;
- виховувати акуратність.

Методи: словесні, наочні, пошукові, практичні.

Студенти повинні знати:

- суть спрощення приголосних звуків, для чого воно відбувається;
- групи приголосних, в яких відбувається спрощення;
- слова, в яких український правопис не фіксує спрощення;
- слова, в яких спрощення не відбувається ні у вимові, ні на письмі.

Студенти повинні вміти:

- передавати результат спрощення приголосних звуків на письмі;
- називати групи приголосних, в яких відбувається спрощення, порівнюючи їх вимову та позначення на письмі.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. Посіб. – К.: Вища шк., 1991. – С. 51 – 52.
2. Козачук Г. О., Шкуратяна Н. Г. Практичний курс української мови. – К.: Вища шк., 1993. – С. 71 – 74.
3. Методичні рекомендації і вправи з української мови. Орфографія / Уклад. С. В. Шевчук. – К.: КДП, 1991. – С. 13 – 14.
4. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні, Ін-т укр. мови. – 4-те вид., випр. і допов. – К.: Наук. думка 2004. – С. 21.

Додаткова література

5. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 2002. – С. 29 – 31.
6. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2003. – С. 33 – 35.

7. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: ВТФ Перун, 2003. – 896 с.

Хід лабораторного заняття

1. Теоретичний блок

1. Суть спрощення приголосних звуків. У яких групах приголосних відбувається спрощення.
2. Як передається результат спрощення приголосних звуків на письмі.

2. Практичний блок

Завдання 1

Перекладіть українською мовою і запишіть словосполучення. Позначте орфограми й поясніть їх.

Доброе сердце, местный житель, проездной билет, туристский поезд, ненавидный враг, гигантский завод, комендантский час, президентский налог, устный рассказ, жалостный вид, участник хора, каждый студент, радостное путешествие, контрастный цвет, яркое солнце.

Завдання 2

Прочитайте слова. Утворіть прикметники, запишіть їх. З'ясуйте, в яких словах відбулося спрощення приголосних, а в яких - ні.

Студент, щастя, область, честь, радість, кореспондент, вартість, ненависть, захист, контраст, колпост, інтелігент, екстреміст, гігант, проїзд, якість, президент, жалість, тиждень, випуск, доблесть, дилетант, виїзд, цілість, баласт, допуск, совість, вартість, пропуск.

Завдання 3

Впишіть, де потрібно літери.

Ус..ний, компос..ний, шіс..надцять, очис..ний, зліс..ний, безвиїз..но, облас..ний, ровес..ник, студен..ський, влас..ний, шіс..десять, со..нце, балас..ний, захис..ний, ціліс..ний, корис..ний, абонент..ський, почес..ний, первіс..ний, прихвос..ні, хвас..нути, совіс..ний, учас..ник, парламент..ський.

Завдання 4

Перекладіть слова українською мовою. Порівняйте написання слів в обох мовах.

Страстный, радостный, поздний, наместник, предвестник, туристский, костлявый, доблестный, безкорыстный, участник, местный, целостный, совестный, несчастный, сердце, проездной, президентский.

Завдання 5

До поданих іменників доберіть однокореневі дієслова. Поясніть правопис утворених слів.

Шелест, тиск, брязкіт, блиск, тріск, свист, бризки, виск, писк, плюскіт.

Завдання 6

Перекладіть подані словосполучення українською мовою, позначте слова, в яких відбувається спрощення, відзначте, як воно позначається на письмі.

Количественные и качественные показатели труда, участники депутатского радиоканала, газета «Киевский вестник», областная конференция профсоюзов, целостный анализ производственного процесса, дилетантский подход к решению вопроса, своевременная и полезная помощь, очистной комбайн, журнал для юношества «Ровесник», выездная сессия горсовета, блеснуть успехами перед сокурсниками, подъездной путь, завистливый человек, контрастный подход к делу, доблестный труженик, совестливый студент, добросовестный человек, злостное нарушение техники безопасности труда, близится праздник Победы над фашистскими захватчиками, этот день помнит человечество, скоростная плавка стали, встретились в корреспондентском пункте центральной газеты, студенческие годы помнят всю жизнь, у учащегося развито абстрактное мышление, пользуюсь солнцезащитными очками, бесстрастный оратор, праздничный парад, прозрачное стекло, пытливое студенчество, аспирантское удостоверение, стелить покрывало, громко свистнуть, в повестке из военкомата сообщалось.

3. Запитання для самоконтролю

1. Поясніть природу фонетичного явища спрощення.
2. Назвіть випадки спрощення в основі слова, які відбуваються:
  - а) завжди;
  - б) частково.
3. Назвіть випадки, за яких спрощення у словах не відбуваються.
4. Які звуки найчастіше спрощуються?

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №6.1

Тема. Подовження і подвоєння приголосних.

План

- Типи подвоєння літер.
- Подвоєння літер для позначення на письмі збігу однакових приголосних звуків.
- Подвоєння літер на позначення подовженої вимови приголосних звуків.
- Специфічні випадки подовжених приголосних.

Мета:

- засвоїти типи подвоєння літер, поглибити знання про подвоєння та подовження приголосних;
- досягти засвоєння студентами знань про умови, при яких подовжуються приголосні,

Методи: організації та здійснення пізнавальної діяльності, наочні, практичні.

Студенти повинні знати:

- умови подвоєння приголосних – на межі частин слова наявний збіг приголосних звуків;
- умови подовження приголосних звуків;
- специфічні випадки подовжених приголосних.

Студенти повинні вміти:

- визначати морфемну будову слова на межі частин слова, у яких відбувається збіг приголосних звуків; позначити подвоєні літери як орфограми;
- визначати наявність або відсутність подвоєння літер на позначення подовженої вимови.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. Посіб. – К.: Вища шк., 1991. – С. 48 – 51.
2. Козачук Г. О., Шкуратяна Н. Г. Практичний курс української мови. – К.: Вища шк., 1993. – С. 64 – 70.
3. Методичні рекомендації і вправи з української мови. Орфографія / Уклад. С. В. Шевчук. – К.: КДПІ, 1991. – С. 9 – 12.
4. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні, Ін-т укр. мови. – 4-те вид., випр. і допов. – К.: Наук. думка 2004. – С. 21 – 23.

Додаткова література

5. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 2002. – С. 42 – 46.

6. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2003. – С. 28 – 30.
7. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: ВТФ Перун, 2003. – 896 с.

Хід лабораторного заняття

1. Теоретичний блок

1. Подвоєння і подовження в групах приголосних.
2. Специфічні випадки подовження приголосних:
  - а) на межі: двох префіксів (возз'єднання); префікса й кореня (оббити); кореня й суфікса (денний); двох суфіксів (іменний); складноскорочених слів (міськком); дієслівної основи і постфікса **-ся** (розрісся);
  - б) у прикметниках: із наголошеними суфіксами **-енн**, **-анн**, **-янн**; у підсилювальному суфіксі **-енн**;
  - в) у старослов'янствах типу *благословенний*, *блаженний*, *божественний*.
3. Випадки, коли подвоєння і подовження не відбувається.

2. Практичний блок

Завдання 1

Перепишіть слова, вставляючи, де потрібно, пропущені букви. Поясніть їх написання.

Поволж...я, міськ...ом, сімдесятиріч...я, малень...ий, роз...бросення, від...іл, закон...ий, Поділ...я, очищен...ий, с...авці, безсмерт...я, кут...я, міц...ю, роздоріжж...я, стат...ей, буквен...ий, невблаган...ий.

Завдання 2

Від поданих слів утворіть нові лексеми, в яких би відбувалося подвоєння літер між різними частинами слова.

День, бігти, з'єднати, зброя, закон, стіна, змістовний, дякувати, звук, дати, туман, захищати, даль, машина, година, ділити, без імені, дзеркало, ціна, вина, шаблон, число, будень.

Завдання 3

Запишіть іменники у формі орудного відмінка однини, поясніть їх написання.

Мазь, вісь, сіль, тіль, паморозь, розкіш, почесць, грань, велич, віддаль, масть, гнучкість, печаль, мить, повість, блакить, свіжість, любов, даль, кров, мідь, деталь, вірність, ненависть, подорож, світлотіль, пастораль, Керч, пасивність, державність, постать, галузь, пристань, міць, радість, честь, єдність, ртуть, гостинність, вічність.

Завдання 4

Замість крапок вставте, де потрібно, пропущені літери. Розподіліть слова на дві групи за їх правописними особливостями.

Народжен..я, пол...ється, смирен..ий, творчіст..ю, без..ахисний, завдан..я, пас..я, визнан..ий, Поволж..я, узбіч..я, під..ан..ий, дозвіл..я, блажен..ий, доповід..ю, л..ються, шален..ий, вихован..я, погоди..ий, маст..ю, зав..ід..ілом, об..ігати, віс..ю, попідвікон..ю, Іл..я.

Завдання 5

Перекладіть слова українською мовою. Порівняйте написання слів в обох мовах.

Столетие, третье, вечностью, Подолье, судья, гостья, бессмертие, Закарпатье, собранный, гордостью, невинный, поверье, несравненный, листья, скатертью, написанный, мазью, воссоединенный, счастье.

Завдання 6

Замість крапок вставте, де потрібно, літери. З'ясуйте правопис слів.

Узбереж...я, гіл...я, спросон...я, змаган...ь, Поліс...я, по-двір...я, під...ащ...я, подорож...ю, жит...євий, вил...єш, пісен...ий, вчен...я, міськком, пташин...ий, незрівнян...ий, па-м'ят...ю, лист...я, письмен...ик, напоєн...ий, бов...аніти, гра-н...ю, знан...я, ...вібрати, повин...ню, узбіч...я.

Завдання 7

Із поданих варіантів слів виберіть правильне написання; Обґрунтуйте свій вибір.

Поволжжя — Поволжя, воз'єднання — возз'єднання, Керчю — Керчу, осінній — осінй, честтю — честю, маззю — мазю, вічливий — ввічливий, жовчю — жовчу, повісттю — повістю, розріся — розрісся, нехвороцю — нехвороцицю, передмістя — передмісття, статей — статтей, навманья — навманя, щоденник — щоденик, неказаний — неказаний, зілля — зіля.

3. Запитання для самоконтролю:

1. Поясніть явища подовження і подвоєння літер.
2. Назвіть умови подовження приголосних:
  - а) в іменниках середнього роду 11 відміни;
  - б) в іменниках чоловічого та жіночого роду 1 відміни;
  - в) в іменниках жіночого роду однини 111 відміни;
  - г) у дієсловах;
  - д) у прислівниках.
3. Назвіть умови, за яких подовження приголосних не відбувається.
4. Назвіть основні випадки подвоєння приголосних:
  - а) за їх збігу на межі частин слова;
  - б) у суфіксах;
  - в) в окремих словах.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №7.1

Тема. Правопис складних слів.

План

- Складні іменники.
- Складні прикметники.
- Складні займенники і прислівники.

Мета:

- розширення знань про загальні правила правопису складних слів, удосконалення орфографічних навичок написання складних слів.

Методи: організації та здійснення пізнавальної діяльності, наочні, практичні.

Студенти повинні знати:

- правила написання складних слів разом та через дефіс;
- визначати до яких частин мови належать складні слова;
- визначати різне написання однозвучних слів.

Студенти повинні вміти:

- пояснювати правопис складних слів, добирати приклади слів, що пишуться разом і через дефіс;
- розрізняти складні прикметники та сполучення прислівника з прикметником, що пишуться окремо.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. Посіб. – К.: Вища шк., 1991. – С. 81 – 90.
2. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. – К.: Вища шк., 1993. – С. 109 – 123.
3. Методичні рекомендації і вправи з української мови. Орфографія / Уклад. С. В. Шевчук. – К.: КДПІ, 1991. – С. 27 – 35.
4. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні, Ін-т укр. мови. – 4-те вид., випр. і допов. – К.: Наук. думка 2004. – С. 29 – 37.

Додаткова література

5. Юшук І. П. Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 2002. – С. 82 – 86.
6. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2003. – С. 64 – 71.
7. Шевчук С. В. Разом, окремо, через дефіс: Слов. – довід. – К.: А. С. К., 2003. – 416 с.

Хід лабораторного заняття

1. Теоретичний блок

1. Складні іменники.
2. Складні прикметники.
3. Складні займенники і прислівники.

2. Практичний блок

Завдання 1

Подані складні іменники запишіть разом або через дефіс; поясніть їх правопис.

Інженер/механік, лісо/тундра, пів/хвилини, життя/ буття, зерно/елеватор, напів/сон, 10/річчя, пів/Європи, пішо/хід, радіо/фізик, пів/аркуша, Пуща/Водиця, тисячо/ліття, відео/телефон, віце/президент, стоп/кран, генерал/лейтенант, виставка/продаж, міні/сукня, прем'єр/міністр, Івано/Франківськ, тонно/кілометр, вет/лікарня, гідро/акустик, націонал/соціаліст, 125/річчя, сан/технік, водо/споживання, міні/комп'ютер, люби/ мене.

Завдання 2

Від поданих слів утворіть складні іменники. Запишіть їх у два стовпчики: перший – написання разом, другий – через дефіс.

Рука писати, машина писати, край знати, вода міряти, листя падати, красно писати, середні віки, святий вечір, людина день, п'ять років, земля трусити, радіо комітет, міні футбол, Національний банк, художник пейзажист, вакуум апарат, Європа Азія, половина яблуко, щастя доля, перекоти поле, життя писати, лікар терапевт, аеро вокзал, вагон ресторан, вантаж потік, слюсар складальник, половина Київ.

Завдання 3

Від поданих слів утворіть складні прикметники. Складіть з одним із слів речення.

Промисловий, торговельний; вузький, фаховий; східний, український; нижній, дунайський (клімат); фінансовий, промисловий; господарський, договірний; широкий, відомий; науковий, технічний; членський, кореспондентський; військовий, зобов'язаний; культурний, освітній; український, американський; вельми, шановний; високий, авторитетний; екс, чемпіонський; суспільний, політичний; професійний, кваліфікаційний; судовий, експериментальний; сніжний, білий; вогне, небезпечний; напів, шкіряний; довідковий, інформаційний.

Завдання 4

Від поданих слів утворіть складні прикметники, в яких перша частина – числівник, поясніть написання цих слів.

30 кілограмів, 40 років, 120 днів, 1000 рук, 526 літрів, 10 тонн, 234 вулиці, 365 вулиць, 16 поверхів, 74 доби, 7 тижнів, 25 гектарів.

Завдання 5

Перекладіть українською мовою і поясніть написання складних слів чи однозвучних словосполучень в обох мовах.

Безгранично/преданный, пыле/непроницаемый, аккуратно/написанный, внутренне/содержательный, тяже/лораненый, военно/воздушный, много/этажный, винно/водочный, военно/стратегический, все/возрастающий, взаимно/выгодный, легко/воспламеняемый, сиренево/голубой, аккуратно/разложенный, остро/воспалительный, административно/управленческий, водно/спортивный, электронно/вычислительный.

3. Запитання для самоконтролю:

1. Доведіть або спростуйте твердження: складні іменники та прикметники пишуться лише разом або через дефіс.
2. Сформулюйте правила написання складних іменників разом.
3. Сформулюйте правила написання складних іменників через дефіс.
4. Сформулюйте всі правила написання складних прикметників разо та через дефіс.
5. До яких частин мови належать складні слова?
6. Як визначити різне написання однозвучних слів? Чим воно зумовлене?

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №8.1

Тема. Правопис часток **не, ні** з різними частинами мови.

План

- Класифікація часток за значенням.
- Правопис часток з різними частинами мови (словотворчі та модальні частки).
- Написання часток не, ні.

Мета:

- досягти засвоєння студентами даної теми;
- закріпити вміння правильно писати частки **не, ні** з різними частинами мови;
- опанувати засоби організації свого навчання: вміння користуватися підручниками, довідниками, конспектами;
- розвивати вміння аналізувати написання слів, спираючись на вивчене.

Методи: : словесні, наочні, практичні.

Студенти повинні знати:

- з словами яких частин мови вживаються **не, ні**;
- за яких умов **не** виступає префіксом;
- що таке частка? Які є розряди часток?
- про правопис часток.
- як пишуться заперечні частки **не, ні** з різними частинами мови?

Студенти повинні вміти:

- визначати слова яких частин мови вживаються з **не, ні**;
- розрізняти за яких умов **не** виступає префіксом;

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. – К.: Вища шк., 1993. – С. 123 – 129.
2. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні, Ін-т укр. мови. – 4-те вид., випр. і допов. – К.: Наук. думка 2004. – С. 29 – 37.
3. Українська мова: Практикум: Навч. посібник / Пазяк О.М., Сербенська О.А., Фурдуй М.І., Шевченко Л.Ю. – К.: Либідь, 2000.
4. Шевелева Л.А., Дудка О.О.Український правопис. Практикум: Навч. посібник / За ред. А.О.Сващенко. – Х.: Світ дитинства, 1998.
5. Зубков М.Г. Сучасний український правопис. Комплексний довідник. – Харків: Торсінг, 2000

Додаткова література

1. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 2002. – С. 167 – 169.

Хід лабораторного заняття

1. Теоретичний блок

1. Коли **не** виступає часткою і пишеться окремо?
2. Коли **ні** виступає часткою і пишеться окремо?
3. Коли **не** виступає часткою і пишеться разом?
4. Коли **ні** виступає часткою і пишеться разом?
5. Коли **не** пишемо через дефіс?

2. Практичний блок

Завдання 1

Напишіть **не** із словами разом чи окремо і поясніть їх правопис.

Не/вблаганний, не/густо, не/в'янучий, не/краще, не/врожай, не/жить, не/мічний, не/знаний, не/забутий усіма вчинок, не/мовби, не/йти, не/досушити, не/зважаючи на, не/здужати, не/привітний, не/далеко, не/спроста, не/доречно, не/абиякий, не/білений, не/густо, не/доліт, не/дорого, а дешево, не/довиконати, не/охота, не/мій, не/дев'ятий, не/раз, не/досить, не/проворний, не/істотно, не/з'ясоване досі питання, не/ там, не/переконливий, ніде не/знаний, не/активний.

Завдання 2

Запишіть українською мовою, поясніть потрібні орфограми.

Век не забыть, не без причины, невозмутимый, непоколебимый, неоткуда ждать известий, неутомимый, как не забыть, не в пример, не к добру, непреклонный, несмотря на дождь.

Завдання 3

Запишіть слова, які без **не** не вживаються, складіть з ними речення.

Завдання 4

Запишіть речення, розкривши дужки. Поясніть правопис **не**, **ні** з різними частинами мови.

(Не)годи мені, погода, я з (не)годами дружу. (П.Ксенко.) (Ні)одного бездумного рядка, (ні)однісі мислі (не)живої, (ні)одного (не)вистражданого слова (не)віддавай на строгий суд людей. (Н.Забіла.) Хто нічого (не)робить, той ніколи (не)має часу. (Нар. тв.) На чужині (не)ті люди, тяжко з ними жити, (ні)(з)ким буде поплакати, (ні)поговорити. (Т.Шевченко.) Я все стерплю, але (ні)слова (не)вирве ворог з уст моїх. (В.Сосюра.) Та (ні)де той (не)дійде, хто (не)має цілі (І.Франко.)

Завдання 5

Складіть речення з поданими словами, поясніть правопис **не, ні**.

Нічого, ні для чого, незламний, нездійсненність, не вчора, неквапливо, не радісний, нерадісно, не питаючи, не допущений, незрівнянний, не примирений, ні про що, нікуди, не зчислений, непрошений, недобачає, не подивився, недоглянутий, ніким не доглянутий.

Завдання 6

Перепишіть, розкриваючи дужки. З'ясуйте, де **не, ні** виступають часткою, а де – префіксом або частиною префікса.

1. З'їхав (ні) нащо. 2. Вона не потурала (ні) на що. 3. Шкода краси, де розуму (не) має. 4. Козак журби (не) має. 5. Учений, та (не) довчений, (не) провчений, (не) товчений. 6. І тільки двадцятирічному командирові батареї (не) до спогадів. 7. Волом зайця (не) доженеш. 8. (Не) повернешся – б'ють, перевернешся – б'ють. 9. (Не) до жартів риби, коли її під жабри зачепили. 10. Кулик (не) велик, а все-таки птиця. 11. Щастя розум одбирає, а (не) щастя повертає. 12. Мова – (не) полова. 13. Правда і в морі (не) втопне. 14. Хто (не) робить, той (не) помиляється. 15. Пішов батько навпростець – (не) скоро вернеться. 16. Ні (за) що й зачепитися. 17. Коли (не) род, так і (не) вмолот. 18. (Не) в тім річ, що в хаті ніч. 19. (Не) кожний веселий, хто співає. 20. Що (не) скаже, (не) наче зв'яже. 21. (Ні) чого їсти, (ні) де сісти! 22. (Ні) коняки, (ні) вола, та (не) ма чого й на віз покласти.

3. Запитання для самоконтролю:

1. З словами яких частин мови вживаються **не, ні**?
2. За яких умов **не** виступає префіксом?
3. Сформулюйте правила, спільні для слів різних частин мови, за якими **не** виступає у них префіксом або пишеться разом.
4. Розкажіть, із словами яких частин мови, за якими правилами **не** виступає часткою, пишеться окремо.
5. Розкажіть, як пишеться **ні** зі словами різних частин мови, виступаючи префіксом, окремим словом.
6. Назвіть слова, які належать до різних частин мови і складовою частиною кореня мають **не, ні**.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №9.1

Тема. Правопис слів іншомовного походження.

План

- Правопис слів іншомовного походження:
- орфограма – апостроф;
- орфограма – знак м'якшення;
- орфограма – подвоєні літери;
- орфограма – літери и, і, ї, е, є.

Мета:

- розширення знань про слова іншомовного походження;
- закріплення орфографічних навичок написання слів іншомовного походження.

Методи: організації та здійснення пізнавальної діяльності, наочні, практичні.

Студенти повинні знати:

- правила вживання орфограм – знак м'якшення, апостроф, подвоєння, літери *и, і, ї, е, є*;
- особливості правопису загальних та власних іншомовних назв.

Студенти повинні вміти:

- правильно писати слова іншомовного походження;
- розрізняти власне українські та слова іншомовного походження;
- правильно вимовляти, а також пояснювати лексичне значення слів іншомовного походження.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. Посіб. – К.: Вища шк., 1991. – С. 91 – 96.
2. Козачук Г. О., Шкуратяна Н. Г. Практичний курс української мови. – К.: Вища шк., 1993. – С. 129 – 134.
3. Методичні рекомендації і вправи з української мови. Орфографія / Уклад. С. В. Шевчук. – К.: КДПІ, 1991. – С. 22 – 27.
4. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні, Ін-т укр. мови. – 4-те вид., випр. і допов. – К.: Наук. думка 2004. – С. 98 – 103.

Додаткова література

1. Юшук І. П. Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 2002. – С. 39 – 41; 48 – 50; 66 – 69.
2. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2003. – С. 19 – 25.

3. Шевчук С. В. Українська мова: Збірник диктантів: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2002. – С. 33 – 36.

Хід лабораторного заняття

1 Теоретичний блок

1. Правопис слів іншомовного походження:

- орфограма – апостроф;
- орфограма – знак м'якшення;
- орфограма – подвоєні літери;
- орфограма – літери и, і, ї, е, є.

2. Практичний блок

Завдання 1

Користуючись “Словником іншомовних слів”, з’ясуйте значення поданих слів, складіть з ними речення, запишіть; з’ясуйте вимову і правопис.

Комюніке, масив, приватизація, толерантність, радіологія, токсикоз, алергія, феєрверк, екстраординарний, привілей, принцип, арія, ансамбль.

Завдання 2

Запишіть подані слова українською мовою, з’ясуйте за якими правилами вони вимовляються і пишуться.

Диета, деликатный, оригинальный, циклон, пейзажист, пластырь, циферблат, библиография, вентилятор профилактика, паралич, ситуація, автоматизація, поливитамины, архив, дезинфекція, динамика, лимон, гидрологія;

Аттестат, корреспондент, массаж, барокко, либретто, ванна, трасса, панно, атташе, иррегулярный, иммиграция, тонна, финн, аннотация, компресс, аффикс, ассимиляция, бюллетень, булла, мадонна;

Миссисипи, Таллинн, Тиса, Уссури, Дарданеллы, Пикассо, Калькутта, Голландия, Россини, Вашингтон, Абиссиния, Париж, Вавилон, Аргентина, Вирджиния;

Винетка, марсельеза, монпансье, мадьяр, портьера, карьера, курьез, бюро, поре, вестибюль, пьедестал, мышьяк, интервью, адъютант.

Завдання 3

Вставте пропущені букви, поясніть їх вживання.

Ін..сқ..я, ас..амбля, конфет..і, іп..одром, гол..андець, міл..ярд, ком..с..р..ат, тер..аса, кор..ектний, тон..а, ком..с..я, трас..а, п..юітр, Женев..єва, М..юл..ер, рас..зм, параш..т, брош..ра, парф..мер..я, Аф..ни, к..пар..с, акл..мат..зац..я, аф..ект, Алж..р, пац..єнт, Ч..каго, ас..оц..ац..я, віл..а.

Завдання 4

Замініть подані слова і словосполучення відповідними словами іншомовного походження, поясніть вимову і правопис.

Спір, суперечка; з'їзд, нарада; точний, реальний; спортивне зимове змагання з двоборства; офіційний список певних осіб; внутрішнє переконання людини; винагорода за перемогу; музичний супровід; заміський дім, дача; яскраве святкове освітлення; великі спортивні змагання; товариш по службі, навчання; зібрання певних предметів за визначеними ознаками; керівник підприємства, навчального закладу; зображення, що пояснює, доповнює друкований текст; переднє приміщення у громадських будинках.

Завдання 5

Запишіть слова-терміни (мовознавчі, географічні, музичні, психологічні, педагогічні), засвоєні з інших мов; визначте правила вимови і правопису їх.

3. Запитання для самоконтролю:

- Дайте визначення поняття “іншомовні слова”.
- Назвіть умови, за яких у словах іншомовного походження пишеться апостроф та знак м'якшення.
- Назвіть правила невживання у словах іншомовного походження апострофа та знака м'якшення.
- За яких умов відбувається (не відбувається) подвоєння приголосних у словах іншомовного походження.
- Сформулюйте основні правила написання літер *и, і, ї, е, є* в іншомовних словах.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №11.1

Тема. Вживання великої літери.

План

- Правила вживання великої літери.
- Для чого вживається велика літера?
- Які назви виступають як власні в українській мові?

Мета: розширення та закріплення знань про вживання великої літери.

Методи: організації та здійснення пізнавальної діяльності, наочні, практичні.

Студенти повинні знати:

- правила вживання великої літери у словах та словосполученнях;
- особливості правопису загальних та власних назв.

Студенти повинні вміти:

- правильно писати назви держав, адміністративно-територіальних одиниць; прикметники, утворені від індивідуальних назв; назви установ, організацій, партій, творчих спілок і колективів; назви історичних епох і подій; назви конференцій, конгресів; найважливіших документів; назви посад, титулів.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. Посіб. – К.: Вища шк., 1991. – С. 73 – 80.
2. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. – К.: Вища шк., 1993. – С. 96 – 109.
3. Методичні рекомендації і вправи з української мови. Орфографія / Уклад. С. В. Шевчук. – К.: КДПІ, 1991. – С. 51 – 58.
4. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні, Ін-т укр. мови. – 4-те вид., випр. і допов. – К.: Наук. думка 2004. – С. 45 – 47.

Додаткова література

1. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 2002. – С. 13 – 15.
2. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2003. – С. 91 – 98.
3. Шевчук С. В. Українська мова: Збірник диктантів: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2002. – С. 36 – 39.

Хід лабораторного заняття

1. Теоретичний блок

1. Правила вживання великої літери.

2. Назвати групи, на які поділяються слова щодо написання великої літери.

2. Практичний блок

Завдання 1

Розкриваючи дужки, запишіть подані назви з великої чи малої літери, поясніть їх правопис.

(о)рганізація (о)б'єднаних (н)ацій, (р)еспубліка (м)олдова, (б)удинок (х)удожника, (п)резидент (а)кадемії (н)аук, (м)іжнародний (к)омітет (ч)ервоного (х)реста, (м)іністерство (к)ультури (у)країни, (р)еспубліканське (в)иробниче (о)б'єднання, (ш)оста (с)есія (к)иївської (о)бласної (р)ади, (с)вято (п)еремоги, (н)обелівська (п)ремія, (д)амоклів (м)еч, (ж)итомирська (а)втострада, «(З, з)апорожець за (Д, д)унаєм», (Б, б)удинок (Х, х)удожника, (Г, г)азета «(В, в)ечірні (В, в)істі», (У, у)країнська (П, п)равославна (Ц, ц)ерква, (Д, д)ід (М, м)ороз, (Я, я)рослав (М, м)удрий, (Б, б)удда, (П, п)резидент (А, а)кадемії (Н, н)аук (У, у)країни, (М, м)авка, (В, в)еликий (В, в)із, (В, в)улиця (П, п)етра (С, с)гайдачного, (Ж, ж)овті (В, в)оди, (П, п)ерська (З, з)атока, (Б, б)оричів (Т, т)ік, (М, м)іжнародний (К, к)омітет (Ч, ч)ервоного (Х, х)реста, (Р, р)еспубліка (П, п)ольща, (М, м)іністерство (К, к)ультури (У, у)країни, (Р, р)еспубліканське (В, в)иробниче (О, об'єднання, «Ш, ш)оліграфкнига», (Г, г)отель «(З, з)олотий (К, к)олос», (Ш, ш)оста (С, с)есія (К, к)иївської (О, о)бласної (Р, р)ади, (С, с)вято (П, п)еремоги, (Л, л)і-так «(Р, р)услан», (Н, н)обелівська (П, п)ремія, (Д, д)амоклів (М, м)еч, (Ж, ж)итомирська (А, а)втострада.

Завдання 2

Від поданих нижче іменників утворіть прикметники, запишіть їх.

Твори (Шевченко), мова (Езон), схили (Дніпро), поезії (Франко), батії (Петро), теорема (Піфагора), лист (Катерина), сонати (Бетховен), рукописи (Пушкін), вузол (Гордія), слово (Тичини).

Завдання 3

Доберіть однозвучні слова, які б відрізнялися у словосполученнях лексичним значенням і написанням з великої чи малої букви.

Зразок: Село Великі Дмитровичі – великі зміни у житті; країни Східної Європи – повідомлення із східної частини України.

Завдання 4

Напишіть оповідання на одну з тем: “Мое село”, “Мое місто”, “Історичні місця нашого краю”, вживаючи в ньому слова – власні назви. З'ясуйте вживання великої літери.

3. Запитання для самоконтролю:

- Що є основою для вживання великої літери?
- Для чого вживається велика буква?
- Які назви виступають як власні в українській мові?
- Що називають власні іменники?
- Як розмежувати іменники – власні і загальні назви?
- Що називають прикметники, які виступають як власні назви?
- Чи можуть власні назви переходити у загальні і навпаки? Свої думки підтвердіть прикладами.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №12.1

Тема. Правила правопису слов'янських прізвищ і географічних назв.

План

- Правопис слов'янських прізвищ і географічних назв.
- Правопис прізвищ і географічних назв слов'янського походження з прикметниковими суфіксами та закінченнями.

Мета:

- поглиблення і розширення знань щодо основних правил правопису слов'янських прізвищ;
- закріплення набутих умінь і навичок передавання звуків у слов'янських прізвищах і географічних назвах українською мовою;
- сприяння виробленню умінь написання у прізвищах слов'янського походження прикметникових суфіксів і закінчень.

Методи: організації та здійснення пізнавальної діяльності, наочні, практичні.

Студенти повинні знати:

- правила правопису слов'янських прізвищ;
- як передаються російські звуки *е, и, ы* в українській мові;
- як передається польське сполучення *io* українською мовою;
- як передаються прикметникові суфікси і закінчення російських прізвищ.

Студенти повинні вміти:

- правильно передавати на письмі прізвища і географічні назви слов'янського походження українською мовою;
- наводити приклади слов'янських прізвищ і географічних назв.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. Посіб. – К.: Вища шк., 1991. – С. 96 – 100.
2. Козачук Г. О., Шукурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. – К.: Вища шк., 1993. – С. 134 – 142.
3. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні, Ін-т укр. мови. – 4-ге вид., випр. і допов. – К.: Наук. думка 2004. – С. 45 – 47.

Додаткова література

1. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 2002. – С. 73 – 76.
2. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2003. – С. 25 – 28.

Хід лабораторного заняття

1. Теоретичний блок

1. Правопис слов'янських прізвищ і географічних назв.
2. Правопис прізвищ і географічних назв слов'янського походження з прикметниковими суфіксами та закінченнями.

2. Практичний блок

Завдання 1

Запишіть українською мовою подані прізвища і географічні назви; усно поясніть вживання літер *я, є, и, і*, апострофа та знака м'якшення.

Державин, Шевырев, Беспалов, Череповец, Елец, Королев, Воробьев, Рогачев, Семенкин, Енисей, Чичиков, Шаляпин, Пушкино, Нерчинск, Благоевценск, Щитачев, Гуцин, Рыжков, Жигули, Шимановск, Забелина, Лукьянов, Прокопьевск, Амударья, Ильюшкин, Панкратьев, Скиталец, Львов, Олонец, Благородное, Мытищи, Мересьев, Успенский, Вересаев, Лихачев, Мицкевич, Рылеев, Багиров, Николаев, Захарьин, Бельх, Аркадьев, Кисельев, Виноградово, Лесков, Подольская, Завьялов, Панферов, Марьино.

Завдання 2

Продовжіть ряди поданих слів, що підпорядковуються одному правилу власними прикладами.

Бестужев, Тургенєв...

Гаршин, Щиглов...

Конопницька, Фучик...

Алфьоров, Тьоркін...

Жигалово, Іншин...

Зимовники, Углич...

Бєжєцьк, Благоевценськ...

Ігнатов, Мічурін...

В'язники, Дем'янськ...

Вересаєв, Зинов'єв...

Сімферополь, Тюмень...

Завдання 3

Запишіть українською мовою прізвища відомих вам письменників, композиторів, учених інших народів, з'ясуйте їх правопис.

Завдання 4

Запишіть розповідь про свій робочий (або вихідний) день, вживаючи слова іншомовного походження, необхідні прізвища, географічні назви, поясніть їх правопис.

Завдання 5

Перекладіть текст українською мовою, враховуючи особливості правопису власних назв іншомовного походження.

Вокруг света

Крузенитерн и Лисянский на кораблях “Надежда” и “Нева” в 1803 году своим кругосветным плаванием открыли как бы новую эпоху в жизни флота.

За минувшие с тех пор полвека редкий год корабли не отправлялись вокруг света. Головин на “Диане” и потом на “Камчатке”, Лазарев на корабле “Суворов”, Коцебу на бриге “Рюрик”, Беллинсгаузен и Лазарев на шлюпах “Восток” и “Мирный”, Васильев и Шишмарев на шлюпах “Открытие” и “Благонамеренный”, Понафидин на “Бородино”, снова Лазарев на фрегате “Крейсер”, Литке на шлюпе “Сенявин” – да разве перечислить все имена командиров, все названия кораблей, бороздивших по кругосветному маршруту моря и океаны, обогативших человечество многими важными открытиями, в том числе Антарктиды, шестого материка.

3. Запитання для самоконтролю:

1. Розкажіть, якими буквами передаються букви *e*, *и*, *i*, вживані в іншомовних прізвищах, географічних назвах.
2. Наведіть основні правила написання закінчень та суфіксів у власних словах прикметникового походження.
3. Наведіть правила вживання апострофа у прізвищах і географічних назвах слов'янського походження.
4. Наведіть правила написання знака м'якшення у власних назвах слов'янського походження.
5. Які складні географічні назви пишуться разом, окремо, через дефіс?
6. Від чого залежить різне написання складних географічних назв.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №13.1 – 13.2

Тема. Іменник. Особливості відмінювання та правопису іменників.

План

- Граматичні категорії іменника.
- Зразки відмінювання іменників.
- Уваги до правопису родового відмінка іменників ІІ відміни.
- Незмінювані іменники та аббревіатури.
- Множинні іменники.

Мета:

- поглиблення і розширення знань студентів про іменник як частину мови, його граматичні категорії;
- закріплення набутих умінь і навичок відмінювання іменників, розрізнення їх належності до певної відміни та групи;
- розуміння природи родового відмінка – варіанти закінчень –а, -у відповідно до лексико-семантичних ознак іменників чоловічого роду.

Методи: : словесні наочні, практичні.

Студенти повинні знати:

- частини мови та принципи їх визначення;
- самостійні та службові частини мови, вигуки;
- лексико – граматичні розряди іменників; граматичні категорії;
- принципи поділу іменників на відміни і групи;
- закінчення іменників ІІ відміни чоловічого роду в родовому відмінку;
- яке закінчення мають іменники ІІІ відміни у однині і множині;
- які іменники ІІІ відміни не відмінюються.

Студенти повинні вміти:

- правильно визначати граматичні категорії іменників: рід, число, відмінок, відміну і групу;
- характеризувати іменники ІІ відміни;
- правильно писати закінчення іменників ІІ відміни у родовому відмінку;
- писати складні для вживання відмінкові форми;
- відмінювати іменники ІІІ відміни в однині і множині;
- відмінювати множинні іменники;
- відмінювати змінні аббревіатури.

Список рекомендованої літератури

Основна література:

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. Посіб. – К.: Вища шк., 1991. – С. 118 – 136.
2. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. – К.: Вища шк., 1993. – С. 169 – 185.
3. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища шк., 2002. – С. 320 – 365.
4. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. М. Я. Плющ. – К.: Вища шк., 2001. – С. 194 – 222.

Додаткова література:

1. Юшук І. П. Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 2002. – С. 89 – 108.
2. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2003. – С. 52 – 59.

Хід лабораторного заняття

1. Теоретичний блок

Визначення іменника.

1. Категорія відмінка. Відмінювання іменників.
2. Поділ іменників на відміни і групи. Іменники II відміни.
3. Особливості відмінкових закінчень іменників II відміни:
  - а) іменники з закінченням -а, -я, у родовому відмінку однини;
  - б) іменники з закінченнями -у, -ю у родовому відмінку однини;
  - в) правопис іменників у знахідному і орудному відмінку однини;
  - г) закінчення в прізвищах та географічних назвах при відмінюванні;
  - д) закінчення у кличному відмінку однини і множини;
  - е) закінчення у називному, родовому та давальному відмінках множини;
4. Відмінювання іменників III відміни:
  - а) у родовому, давальному і місцевому відмінках;
  - б) у множині;
  - в) відмінювання іменника мати.
5. Одна і дві літери перед закінченням орудного відмінка однини.
6. Відмінювання множинних іменників.
7. Форми невідмінюваних іменників.

2. Практичний блок

Завдання 1

Запишіть наведені слова українською мовою і визначте їх належність до відміни і групи.

Сибирь, кенгуру, накипь, величие, ступень, степень, печь, дверь, рояль, боль, пианино, человек, кофе, львёнок, собака, тушь, рождь, любовь.

Завдання 2

Поставте іменники, що наведені у дужках, у потрібному відмінку.

Рідною (мати), рідних (мати), тихою (ніч), з великою (швидкість), моєю (молодість), синівською (любов), боротися з (міль), нічних (тінь), високих (постаті), доброю (пам'ять), одружитися з (дівчина).

Завдання 3

Поділіть на відміни подані нижче іменники і запишіть іменники II відміни у формі давального й орудного відмінка однини.

Межа, коліща, теля, груша, староста, насіння, Хома, круча, ім'я, дівча, сім'я, рілля, зілля, Сава, рідня, пуца, іржа, солдат, рушниця, гасло, канікули, окуляри, плече.

Завдання 4

Перекладіть і запишіть словосполучення українською мовою. Визначте відмінки іменників.

Чёрной тучей, высокую ель, в маленькой комнате, новую машину, сладкую грушу, серенькая мышь, научной разработкой, далёкая звезда, высокой горой, горькой редькой, морской глубиной, всей душой, на родной земле, центральной площади, гречневая каша, близкой подруге.

Завдання 5

Допишіть закінчення родового відмінка однини. Поясніть орфограми.

Виступи хор...й оркестр..., береги Дон... і Діни..., шахтарі Кузбас..., засідання парламент..., офіцер флот..., багато сніг..., не вистачає центнер..., рішення прокурор..., завдати жал..., багато цемент... і граніт..., купити мед... і цукр..., під час шторм... й ураган..., соліст ансамбл..., швидкість атом..., приступи бол..., цистерна бензин..., пориви сильного вітр....

Завдання 6

Поставте у потрібному відмінку іменники, розкривши дужки; з'ясуйте вживання відмінкових закінчень.

Стою на (поріг, стежка, дорога, тротуар, стежина, сходинок, полянка, узбіччя); купити в (аптека, магазин, універмаг, кіоск, книгарня, базар, буфет); відпочивати на (у) (берег моря, річка, пансіонат, санаторій, гори); звертаюся до вас з (пошана, повага, приятель, вдячність, подяка); віддати належне (нова техніка, зростання, увага); розмовляти з (друг, товариш, мати, сестра, брат, дитя, дитина, школяр, сіяч); не бачити (поет, аптекар, поїзд, ураган, завірюха, метелиця, буря).

Завдання 7

Розподіліть подані аббревіатури на змінні і незмінні, доведіть своє визначення введенням аббревіатури в контекст. Визначте, в якому відмінку вживається змінна аббревіатура.

Міськрада, міськвиконком, медперсонал, медсестра, вуз, АН України, спортзал, дот, ЕОМ, МЖК, Центрвиборком, кербуд, МАГАТЕ, АЕС, ДОК – 3, КамАЗ, дит'ясла, річфлот, АТС, спортлото, зоопарк, дитвидав, НАТО.

Завдання 8

Визначте рід, число та відмінок іменників. Складіть одне речення.

Немовляти, дітвори, самотійністю, дверей, окулярами, школо, повіках, жнив, молоддю, цікавості, сїни, величчю, хащах, грішми, узгір'ї, колосочка, світу, конвалії, настурцій, волошці, житами, житла, вітру, гречки, оченят, хлоп'ям, дівчаті, саях, сутінок, радоцями.

Завдання 9

Диктант. Визначити у ньому іменники, виділити в них закінчення.

Завдання 10

Вправа 156 (I абзац) Козачук Г.О. “Практичний курс української мови”.

Завдання 11

Запишіть подані словосполучення у кличному відмінку.

Добродій Литвин, пан президент, колега Василенко, добродійка Шевченко, панна Наталя, Марія Степанівна, пані Леся, Василь Іванович, друг Андрій, сестра, хлопець, батько, мати, бабуся, дідусь, друг, учитель, коляр, хазяйка, директор, громадянин, душа, сторож, радість; 'авло, Ігор, Ілля, Ірина, Марія, Олена, Галя.

Завдання 12

Від поданих іменників за допомогою суфіксів *-ович-, -івн-, -ївн-*, утворіть чоловічі та жіночі імена по батькові.

Андрій, Богдан, Василь, Віталій, Володимир, Григорій, Дмитро, Ігор, Ілля, Євген, Кирило, Корній, Костянтин, Лев, Леонід, Лука, Максим, Матвій, Микола, Назар, Олексій, Остап, Павло, Роман, Руслан, Сергій, Степан, Тарас, Тимофій, Федір, Яків, Ярослав.

Завдання 13

Запишіть подані іменники в родовому відмінку однини. Назвіть ті лексеми, які мають паралельні закінчення *-(я), -у{ -ю)*.

Кременець, Київ, Львів, Буг, Дунай, Ірпінь, Донець, Псьол, онбас, Тетерев, Миргород, Тернопіль, Луганськ, Кривий Ріг, расний Лиман, Севастополь, Коростишів, Світловодськ, Портів, Дніпро, Кагарлик, Світязь.

Завдання 14

Вправа 5. Провідмініайте подані імена, по батькові та прізвища.

Олександр Станіславович Степашико, Оксана Михайлівна Чикаловець, Ольга Павлівна Іванчук, Іван Степанович Терняк, Катерина Іванівна Бойко, Андрій Леонідович Роговець.

3. Запитання для самоконтролю:

1. Назвіть розділи граматики.
2. На які групи поділяються всі частини мови?
3. Назвіть лексику – граматичні розряди іменників.
4. Які типи відмінювання іменників у сучасній українській мові?
5. Які іменники належать до II відміни, як вони поділяються на групи?
6. Як поділяються на групи іменники, що закінчуються звуком [р] ?
7. Які іменники належать до III відміни?
8. Які закінчення вони мають?
9. Які правописні особливості іменників III відміни?
10. Розкажіть про відмінкові закінчення множинних іменників.
11. Розкажіть про відмінювання абrevіатур різного способу творення.
12. Розкажіть, як виражається відмінкове значення незмінними іменниками, наведіть приклади.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №14.1 – 14.2

Тема. Прикметник. Особливості відмінювання та правопису прикметників. Ступені порівняння прикметників.

План

- Правопис відмінкових закінчень прикметників.
- Ступені порівняння прикметників.
- Інші особливості правопису відмінкових закінчень прикметників
- Творення і правопис присвійних прикметників.

Мета:

- досягти засвоєння студентами знань про відмінкові закінчення прикметників та особливості утворення ступенів порівняння прикметників, вмінь використовувати їх під час виконання практичних занять;
- забезпечити оволодіння нормами української літературної мови в усній і писемній формах;
- формувати вміння працювати з довідниками, словниками;

Методи: словесно-ілюстративні, практичні.

Студенти повинні знати:

- що таке прикметник;
- групи прикметників залежно від кінцевого приголосного;
- про ступені порівняння якісних прикметників.

Студенти повинні вміти:

- правильно визначати групи прикметників за кінцевим приголосним;
- розрізняти прикметники за значенням;
- змінювати прикметники за родами, числами й відмінками;
- утворювати ступені порівняння у якісних прикметників.

Список рекомендованої літератури

Основна література:

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. Посіб. – К.: Вища шк., 1991.
2. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. – К.: Вища шк., 1993. – С. 185 – 189.
3. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Гриценка. – К.: Вища шк., 2002.
4. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. М. Я. Плющ. – К.: Вища шк., 2001.

Додаткова література:

1. Юшук І. П. Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 2002. – С. 108 – 116.
2. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2003.

Хід лабораторного заняття

1. Теоретичний блок

1. Прикметник як частина мови.
2. Лексико – граматичні розряди прикметників: якісні, відносні та присвійні.
3. Ступені порівняння як форми якісних прикметників.
4. Зміна прикметників за родами, числами й відмінками.
5. Прикметники з кінцевими твердими та м'якими приголосними основи.
6. Творення прикметників від географічних назв.
7. Написання *не* з прикметниками.

2. Практичний блок

Завдання 1

Допишіть закінчення називного відмінка однини чоловічого роду. Обґрунтуйте його.

Близьк... , мужн..., крайн..., природн..., древн..., західн..., присутн..., городн..., своєрідн..., заможн..., дружн..., ближн..., кутн..., вечірн..., міцн..., будн... .

Завдання 2

Напишіть словосполучення у родовому та орудному відмінках однини. Поясніть правопис відмінкових закінчень іменників і прикметників.

Менша площа, вища круча, крайній куц, Марійн плац, круглолице хлоп'я, модний плащ, ближня дача, Андрійв ключ, Сергійв твір, Валина роль, Матвійв папір, Наталіна вихованість.

Завдання 3

Поставте в орудному відмінку такі власні назви:

Олександр Сергійович Пушкін і місто Пушкін, Віктор Ростов і місто Ростов, Олег Кричев і місто Кричев.

Завдання 4

Від наведених іменників за допомогою суфіксів *-ов, -ев* утворіть відносні прикметники, запишіть у дві колонки: 1) прикметники з суфіксом *-ов*; 2) прикметники з суфіксом *-ев; -ев*.

Бій, вересень, взуття, вишня, гроші, калина, клен, ключ, край, кришталь, нуль, овоч, парча, плече, полин, промінь, ситець, стронцій, тиждень, хвиля, ясен.

Завдання 5

Від поданих прикметників утворіть просту і складену форми вищого і найвищого ступенів порівняння. Поясніть орфограми.

Старий, солодкий, гіркий, дешевий, дзвінкий, свіжий, тугий, бадьорий, поганий, темний, русявий, холодний, щасливий, цікавий, грізний, рідний,

стрункий, веселий, хоробрий, радісний, розумний, товстий, знайомий, густий, вузький, дорогий, дужий, гарний, синій, високий, відповідальний.

Завдання 6

Перекладіть українською мовою подані словосполучення, визначте їх за значенням.

Черешневая ветка, оранжевая палатка, боевой путь, детский дом, пулевое ранение, полевая почта, золотое сердце, снежные сугробы, душевая кабина, стеклянная посуда, деревянный голос, обувной магазин, дождевая лужа, коричневое платье, стеклянные глаза, долгожданные праздники, жизненные силы, лисья нора, вишневый цвет, медвежья услуга.

Завдання 7

Від поданих іменників утворіть присвійні прикметники, поставте їх у називному відмінку жіночого роду і запишіть у три колонки: 1) з суфіксом *-ин-*; 2) з суфіксом *-ов-*; 3) з суфіксом *-ев-*; *-ев-*; 4) з суфіксом *-ин-*; *-їн-*.

Джержя, назар, панич, Едмунд, учень, Ольга, Боруля, Сень, Стецько, Терентій, Раїса, Ася, Галя, Ігор, Олекса, Леся, Кирило, Сторож, Лазар, Марія, Оксана, Андрійко, Олексій, Варка, Жук(прізвище), Віталій, Аріадна, Андрусь, електрик.

З перших букв трьох колонок прочитаєте прислів'я.

3. Запитання для самоконтролю:

1. Яка частина мови називається прикметником?
2. Синтаксична роль прикметника у мові.
3. Назвіть групи прикметників залежно від кінцевого приголосного.
4. Назвіть розряди прикметників за значенням.
5. Як утворюються ступені порівняння якісних прикметників?
6. Якими граматичними значеннями та іншими властивостями якісні прикметники відрізняються від відносних?
7. За допомогою яких суфіксів творяться відносні прикметники?
8. Від яких іменників творяться присвійні прикметники?
9. Чим відрізняються відмінкові форми прикметників твердої і м'якої груп на письмі й у вимові?
10. Наскільки написання частки *не* з прикметниками залежить від змісту висловлювання?

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №15.1

Тема. Числівник. Особливості відмінювання та правопису числівників.

План

- Значеннєві та структурні розряди числівників
- Особливості відмінювання кількісних числівників.
- Особливості відмінювання порядкових числівників.
- Особливості слововживання числівників.
- Зв'язок числівників з іменниками.

Мета:

- поглиблення і розширення знань студентів про значеннєві та структурні розряди числівників;
- закріплення набутих умінь і навичок відмінювання числівників;
- поглиблення знань про особливості вживання числівників, синтаксичні зв'язки числівників з іменниками.

Методи: словесні, наочні, практичні.

Студенти повинні знати:

- значення та структурні розряди числівників, особливості їх відмінювання; самостійні та службові частини мови, вигуки;
- особливості поєднання числівників з іменниками.

Студенти повинні вміти:

- розрізняти числівники за значенням та будовою;
- відмінювати числівники різних розрядів;
- узгоджувати числівники з іменниками.

Список рекомендованої літератури

Основна література:

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. Посіб. – К.: Вища шк., 1991. – С. 145– 154.
2. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. – К.: Вища шк., 1993. – С. 189 – 196.

Додаткова література:

1. Юшук І. П. Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 2002. – С. 118 – 123.
2. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2003. – С. 71 – 76.
3. Чак Є. Складні випадки правопису та слововживання. – К.: А.С.К., 1998. – С. 24 – 30.

Хід лабораторного заняття

1. Теоретичний блок

1. Значеннєві та структурні розряди числівників
2. Особливості відмінювання кількісних числівників.
3. Особливості відмінювання порядкових числівників.
4. Особливості слововживання числівників.
5. Зв'язок числівників з іменниками.

2. Практичний блок

Завдання 1

Напишіть твір про свій факультет, максимально використовуючи кількісні числівники (дані взяті у деканаті).

Завдання 2

Запишіть наведений текст українською мовою. Поясніть правопис числівників, запишіть їх словами.

Карась в сметане

1кг карасей, 80г растительного масла, 20г пшеничных сухарей, 25г муки, 40г сметаны, 1кг картофеля, 80г сливочного масла для жарки картофеля, 5г молотого перца и 5г различной приправы по вкусу.

Завдання 3

Провідмініайте числівники.

Мільярд, тисяча, триста сорок чотири, дев'ять, сімдесят, вісімсот дев'яносто третій лебідь, сім дев'ятих.

Завдання 4

Від поданих кількісних числівників утворіть порядкові. Запишіть їх словами. Поясніть правопис.

11, 90, 16 257, 4 000, 200, 10 000 000, 34.

Завдання 5

Розкрийте дужки. Обґрунтуйте зв'язок числівників з іменниками, замініть числа словами.

234 (студент), 2,5 (відсоток), 1000 (кілометр), 70 (слухач), 920 (гривня), 2 (стаття), 7 (варіант), 58 (депутат), 14 (примірник), 1487 (чоловік), 114 (журналіст), у 90 (представник), 874 (кілограм), з 5 (примірник), перед 7492 (виборець)

Завдання 6

З поданих сполучень виберіть правильні назви часу.

Пів восьмої години, п'ятнадцять хвилин на дев'яту, за десять одинадцята, без десяти три, чверть по шостій, п'ять хвилин восьмої, чверть на сьому, буду

в тринадцять дня, зустріч о вісімнадцятій годині, зателефонуйте після десятої.

Завдання 7

Перекладіть українською мовою. Числа запишіть словами.

К 250 прибавить 49, от 2856 отнять 136, 351 разделить на 13, 25 умножить на 7, сложить 55 и 97, разделить 168 на 14, как называется цифра 5 с тремя нулями, $70 - 4 = 66$.

Завдання 8

Провідмініайте збірні і неозначено – кількісні числівники.

Трое вікон, обидві груші, обидва ясени.

Завдання 9

Запишіть числа та умовні позначення словами, поясніть зв'язок числівників з іменниками.

2км, 8га, 24см, 28м, 23г, 1/4км, 0,5ц, 1,5хв, 2,25кг, 14м.

Завдання 10

Перепишіть подані сполучення, замінивши числа словами.

1487 чоловік, 114 журналістам, 38 організаціями, 16 країн, 72 роки, у 90 представників, 874 кілограми, на 40 підприємствах, 327 особам, з 5 примірниками, за номером 368, у 7 населених пунктах, 16,8 відсотків, перед 7492 виборцями, надіслане 423 депутатам.

Завдання 11

Складіть речення з 3 —4 (на вибір) фразеологізмами, у складі яких є числівники, поясніть їх зміст.

Розпочати з (від) нуля, співати в один голос, сидіти на двох стільцях, заблукати між трьох сосен, як сім баб пошептало, на чотири боки, виганяти сьомий піт, грати першу скрипку, сім мішків гречаної вовни, в сто очей дивитися, в одне вухо впускати, а вдруге випускати, за тридев'ять земель, як п'яте колесо до воза.

3. Запитання для самоконтролю

1. Яка частина мови називається числівником?
2. Назвіть функціональні розряди числівників: кількісні та порядкові. Особливості їх вживання у діловому мовленні.
3. У формі якого відмінка і числа вживаються іменники при числівниках *два, три, чотири*?
4. Як вживаються іменники при числівниках *тисяча, мільйон, мільярд, нуль*?
5. Як вживаються іменники з неозначено – кількісними числівниками?
6. Форму якого відмінка й числа мають іменники при дробових числівниках?

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №16.1

Тема. Принципи української пунктуації.

План

- Принципи української пунктуації.
- Типи розділових знаків, їх основні функції.
- Головні члени речення.

Мета.

- Сформувати поняття про принципи української пунктуації.
- Закріпити вивчене шляхом тренувальних вправ і завдань.

Методи: словесні, наочні, практичні.

Студенти повинні знати:

- що таке пунктуація;
- принципи української пунктуації;
- види речень за метою висловлювання та інтонацією;
- типи розділових знаків і їх основні функції;

Студенти повинні вміти:

- розрізняти речення за інтонацією і метою висловлювання;
- правильно ставити тире між підметом і присудком;
- ставити відповідні розділові знаки в кінці речень;

Список рекомендованої літератури

Основна література:

1. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. - К.: Вища шк., 1993. -С. 213-237.
2. Козачук Г.О. Українська мова. Практикум: Навч. посібник. - К.: Вища шк., 1991. - С. 250-256; 260-263.

Додаткова література:

1. Сучасна українська мова. Синтаксис: Підручник/За ред. О. Д. Пономаріва. - К.: Либідь, 1994.-С. 46-57.
2. Юшук І. П. Практикум з правопису української мови. - К.: Освіта. 1994. - СІ 76-180.

Хід лабораторного заняття

1. Теоретичний блок

1. Речення як основна одиниця синтаксису.
2. Просте і складне речення. Граматичні принципи їх розмежування.
3. Стверджувальні та заперечні речення. Порядок слів у реченні.
4. Пунктуація. Принципи української пунктуації. Типи розділових знаків, їх функції.

5. Види речень за метою висловлювання та інтонацією.
6. Розділові знаки в кінці речення.

2. Практичний блок

Завдання 1.

Прочитайте речення, стежачи за інтонацією. Вкажіть, за якими принципами сучасної української пунктуації розставлені розділові знаки. Чим пояснюються варіанти у постановці розділових знаків? Вжиті розділові знаки - це виділяючі чи виділяючі знаки?

1. *Як і раніше, всіх люблю... Як і раніше, всіх люблю?*
2. *Викладач повісив на дошку діаграму, і лекція почалася. Викладач повісив на дошку діаграму і почав лекцію.*
3. *Розтривожені бджоли загули у вулику. Розтривожені, бджоли загули у вулику.*
4. *Вдарила блискавка, запалала будівля. Вдарила блискавка - будівля запалала. Будівля запалала: вдарила блискавка.*

Завдання 2.

Прочитайте речення. В кожному реченні знайдіть підмет, визначте способи його вираження.

1. *На плеса з вирію ключами високо лунуть журавлі (М. Старицький).*
2. *Навчаючи інших, ми вчимося самі (Сенека).*
3. *Деякі тихо перешіптувалися (О. Довженко).*
4. *Дев'ять - непарне число.*
5. *Старий мовчав.*
6. *Прибулий зайшов до канцелярії.*
7. *Жити - добро робити.*
8. *Твоє журливе «ку-ку» спливало, як сльози на плакучій березі (М. Коцюбинський).*
9. *Невеликі три літа марно пролетіли (Т. Шевченко).*
10. *Серпень з вереснем стискають один одному правіці (М. Рильський).*
11. *До п'ятнадцяти відсотків виборців проголосували проти.*

Завдання 3.

Перепишіть речення. В кожному реченні підкресліть присудок, у дужках запишіть тип присудка, спосіб його вираження.

1. *У бажаннях виражається сутність людини.*
2. *Непошана до старовини, до свого минулого є ознакою нікчемності.*
3. *Марійці подобається малювати.*
4. *Вечір був чарівний.*
5. *Стаж праці - вісім років.*
6. *Я не хочу журитися.*
7. *Майстер згоден поладити годинника.*
8. *Дмитро був у списках чотирнадцятим.*
9. *Вкривається багрянцем клен.*
10. *Повітря було чисте, прозоре.*
11. *Приклад подав староста.*
12. *Жито було справді добре: колоски товсті, довгі.*

Завдання 4.

Переписати речення, розставляючи пропущені розділові знаки.

- Вересень золото сипле під ноги Час обертає платівку дороги (Т. Севернюк.)
Чи бачив ти осінні луки Чи добре їх запам'ятав Он дуб розкинув довгі руки Три вільхи дивляться на став (Д. Білоус.)
Благословенний будь мій рідний краю*

(Д. Павличко.) *Хто ваш народ Яка у нього доля Куди його коріння проросло Чиї могили стогнуть серед поля забрівши здичавіло у село* (В. Симоненко.) *Зрубець із дуба Кленовий дашок Божа іконка Лляний рушничок Весело крутиться колоторот Плавом пливе до криниці народ* (А. Григорук.)

Завдання 5.

Перепишіть речення і поставте, де потрібно, тире. Визначте рід, число та відмінок підкреслених іменників.

Солов'ї то окраса наших гаїв (3 журн.). Поле що безкрає море (3 журн.). Біль душі найстрашніший біль (Ст.). Літературні читання це данина пам'яті поета (3 газ.). Очі неначе дві великі зірки променисті (Ів.). Життя прожити не поле перейти (Н. тв.). Хвилі як скелі (3 газ.). Шість по три вісімнадцять. Шукати захисту від грози під високими деревами означає свідомо наражатися на реальну небезпеку (3 журн.).

Завдання 6.

Перепишіть речення, вибравши потрібну форму присудка. Вкажіть, чим зумовлено вибір тієї чи іншої форми.

Три пари очей на матусю дивил (...)сь, три світлі надії над нею схилил (...)сь. (П. Амбросій.) Скільки юних тоді йшл (...) у грізні походи боронити міста і роздолля засіяних нив! (В. Ткач.) І пішл (...) ті два бійці веселі до вокзалу. (Л. Зимний.)

3. Запитання для самоконтролю

1. Що таке пунктуація?
2. Які є типи розділових знаків і які їх основні функції?
3. Назвіть види речень за метою висловлювання і за інтонацією?
4. Які розділові знаки ставляться в кінці речення?
5. Речення як основна одиниця синтаксису.
6. Просте і складне речення. Граматичні принципи їх розмежування.
7. Стверджувальні та заперечні речення. Порядок слів у реченні.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №24.1

Тема. Тире між підметом і присудком.

План

- Тире між підметом і присудком.
- Тире на місці пропущеного члена в неповному реченні.

Мета:

- узагальнити навчальний матеріал з теми «Пунктуація».
- Залучити до самостійного оперативного виконання завдань.
- Проаналізувати помилки, допущені під час виконання домашнього завдання.
- З метою розвитку творчої особистості вчити правильно розмовляти й писати, точно висловлювати свою думку, активно використовувати мовні знання, грамотно застосовувати їх.
- Викликати почуття відповідальності, дисциплінованості, самостійності.

Методи: організації і здійснення пізнавальної діяльності, практичні.

Студенти повинні знати:

- що таке пунктуація;
- про тире між підметом і присудком;
- тире на місці пропущеного члена в неповному реченні.

Студенти повинні вміти:

- правильно ставити тире між підметом і присудком;
- ставити відповідні розділові знаки в кінці речень;
- наводити приклади речень, в яких між підметом і присудком та на місці пропущеного члена речення ставиться тире.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 1991. — С. 255-260.
2. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. - К.: Вища шк., 1993. — С. 232-240.
3. Тоцька Н. І. Українська пунктуація: Практикум: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 1990. - С. 9-13.
4. Український правопис / НАН Укаїни, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні, Ін-т укр. мови. — 4-те вид., випр. і допов. — К.: Наук, думка, 2004. - С. 145-146.
5. Українська пунктуація: Метод, посіб. /За ред. С. В. Шевчук. — К.: УДПУ, 1994. - С. 4-Ю.

Додаткова література

1. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / Уклад, і голов. ред. В. Т. Бусел. — Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. — 896 с.
2. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. - К.: Либідь, 2003. - С. 41-44; 100-102.
3. Чак Є. Складні випадки правопису та слововживання. — К.: А.С.К., 1998. - С. 47-50, 51-52.
4. Шевчук С. В. Українська мова: Збірник диктантів: Навч. посіб. — К.: Вища школа, 2002. - С. 104-106.

Хід лабораторного заняття

I. Теоретичний блок

1. Просте і складне речення. Граматичні принципи їх розмежування.
2. Тире між підметом і присудком.

2. Практичний блок

Завдання 1.

Прочитайте прислів'я, поясніть їх зміст. Обґрунтуйте випадки вживання тире.

Стріла ранить тіло, а язик — душу.

Образити людину — не штука, зумій прихилити серце.

Є слова гостріші за меч.

В одне вухо впускай, як у двері,

А в друге — як у ворота.

Ти — на тім боці річки, я — на цім.

Що одному присмно, другому — як гострий ніж.

З усього, що мовиться неказане — найкраще.

(Перські народні прислів'я).

Завдання 2.

У поданих реченнях поставте пропущені розділові знаки між підметом і присудком.

1. Хліб і сонце найцінніше в світі, а у тебе їх роздольне море. 2. Я полтавець, України син, але рідний я син і планети. 3. А море мов'кратер, а хвиля як грім!.. (З те. Д. Луценка). 4. Світ не тільки ти: Крім тебе є думки, планети, птиці 5. В залі музика святкова, В залі мрії і надії, І життя прекрасне знову, І за чимось ностальгія (З. Кучерява). 6. Щастя це дерев зелені віти І погребла ще й для інших жити... (Л. Вахніна). 7. Бо ми два різні полюси: Ти на землі, я над землею (В. Крищенко). 8. Берег турецький це твій дім. А Україна то мій рідний край (С. Галябарда). 9. Мова то цілюще народне джерело, і хто не припаде до нього вустами, той сам всихає від спраги (В. Сухомлинський). 10. Весна неначе карусель, на каруселі білі коні (Б.-І. Антонич).

Завдання 3.

Поставте в реченнях, де треба, тире між підметом і присудком. Прокоментуйте його вживання.

1. *Найперша і найголовніша ознака індивідуальності народу це його мова (М. Шу мило).* 2. *Освіта це вид зігнєни. Письмо з помилками то немиті руки чи зуби (В. Стус).* 3. *Тому нині вона (українська мова) одна з найбагатших і найрозвиненіших мов світу (А. Бурячок).* 4. *Слово прізвище думки тепер, а частіше її псевдонім (Л. Костенко).* 5. *Народ не слово, а найвища міра, Здорове тіло і душа жива... (Г. Чубач).* 6. *Слово то дивний витвір людини Х. Цюпа).* 7. *Джерело красномовства у серці (Дж. Мілль).* 8. *Прекрасна справа вміти у всіх випадках добре володіти словом... {Дж. Бокаччо}.* 9. *Добре говорити значить просто добре думати вголос (Е. Ренан).* 10. *Ясність краса глибоких думок (К. Вовенарг).*

Завдання 4.

Дайте повні письмові відповіді на поставлені запитання, використовуючи різні способи вживання підметів і присудків. Поясніть розділові знаки у записаних реченнях.

1. *Що таке держава?* 2. *Що таке Україна?* 3. *Хто такі українці?* 4. *Що таке Київ?* 5. *Хто такі кияни?* 6. *Що таке парламент?* 7. *Хто такі депутати?* 8. *Що таке школа?* 9. *Хто такі вчителі?* 10. *Хто такі учні?*

Завдання 5.

Складіть речення за поданими схемами, запишіть їх, поставте потрібні розділові знаки.

1. Інфінітив — інфінітив. 2. — не =. 3. — — мов ==. . 4. Іменник — іменник. 5. Інфінітив — іменник. 6. Іменник — прикметник. 7. — то =. 8. — не =. 9. Числівник — числівник. 10. — як =.

Завдання 6.

Прочитайте, відновіть пунктограми та потрібні орфограми у тексті. Прокоментуйте правила вживання апострофа і тире між підметом та присудком.

„Мовні обов'язки громадян”

Мова запорука існування народу. Захист рідної мови най-природніший, найлегший і водночас найнеобхідніший спосіб національного самоутвердження і діяльності в ім...я народу.

Володіння рідною мовою не заслуга, а обов...язок патріота.

Розмовляй рідною мовою скрізь, де її розуміють, з усіма, хто її розуміє. Не поступайся своїми мовними правами заради вигоди, привілеїв, лукавої похвали це зрада свого народу.

Ставлення до рідної мови має бути таким, як до рідної матері: її любл...ять не за якісь принади чи вигоди, а за те, що вона мати.

Сім...я первинна клітина нації. Щоб вона не омертвіла і не відпала від національного організму, її має жити культ рідної мови. Тому розмовляй у

сім...ї мовою своєї нації, прищеплюй дітям ставлення до мови як до св...ятині, найдорожчого скарбу.

Ніколи не зупин...яйся у вивченні рідної мови. Вольтер говорив: «Усі головні європейські мови можна вивчити за шість років, свою ж рідну треба вчити ціле життя».

Нашому поколінню випало складне і відповідальне завдання відродження української мови, державності, нації. За нас цього ніхто не зробить. Це наш історичний обов...язок, виправдання нашого перебування на цьому світі. Не перекладаймо цього т...ягря на плечі своїх нащадків, бо може бути запізно. Діймо в ім...я нашого народу, найвищих ідеалів л...юдства (/ Огієнко).

3. Запитання для самоконтролю

1. Доведіть чи спростуйте твердження: між підметом і присудком завжди ставиться тире.
2. Обґрунтуйте, в яких випадках між підметом і присудком завжди ставиться тире.
3. Сформулюйте правила невживання тире між підметом і присудком.
4. Назвіть випадки (умови) вживання тире між підметом і присудком.
5. Визначте умови, за яких тире ставиться між іншими членами речення.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №25.1

Тема. Речення з однорідними членами.

План

- Розділові знаки у реченнях з однорідними членами речення.
- Розділові знаки у реченнях з однорідними і неоднорідними означеннями.
- Розділові знаки в реченні з узагальнювальними словами до однорідних членів.

Мета:

- закріплення знань про просте ускладнене речення, зокрема про однорідні члени речення та розділові знаки при них;
- удосконалення орфографічних і пунктуаційних навичок, необхідних для правильного написання слів та речень;
- виховання поваги, дбайливого ставлення до мови.

Методи: організації і здійснення пізнавальної діяльності, практичні.

Студенти повинні знати:

- ознаки, характерні для однорідних членів речення;
- основні граматичні засоби вираження однорідності;
- однорідні та неоднорідні означення, їх ознаки;
- розділові знаки в реченнях з узагальнювальними словами при однорідних членах речення.

Студенти повинні вміти:

- правильно ставити розділові знаки в реченнях з однорідними членами речення та наводити приклади таких речень.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 1991. - С. 291-307.
2. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. -К: Вища шк., 1993. - С. 240-255.
3. Тоцька Н. І. Українська пунктуація: Практикум: Навч. посіб. — К: Вища шк., 1990. - С. 13-22.
4. Українська пунктуація: Метод, посіб. / За ред. С. В. Шевчук. — К.: УДПУ, 1994. - С. 10-20.

Додаткова література

1. Російсько-український словник. / І. О. Анніна, Г. Н. Горюшина, І. С. Гнатюк та ін. — К.: Абрис, 2003. — 1424 с.
2. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / Уклад, і голов. ред. В. Т. Бусел. — Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. - 896 с.
3. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. - К.: Либідь, 2003. - С. 102-107.

4.Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. — К.: Освіта, 2002. — С. 195-205.

Хід лабораторного заняття

I. Теоретичний блок

1. Однорідні члени речення. Речення з кількома рядами однорідних членів.
2. Розділові знаки між однорідними членами речення.
3. Розділові знаки при узагальнюючих словах.
4. Однорідні і неоднорідні означення. Варіативність у вживанні розділових знаків.

2. Практичний блок

Завдання 1.

Складіть речення, використовуючи подані словосполучення як узагальнювальні слова.

Українські мовознавці. Види письма. Стилі мовлення. Відомі байкарі. Мої улюблені поети. Українські народні пісні. Дитячі письменники. Найвідоміші українські заповідники.

Завдання 2.

Поставте, де потрібно, розділові знаки у реченнях з однорідними членами. Поясніть їх.

Сонце світило просто в лице тепле сліпуче. Йому назустріч все довкола співало птахи бджоли комашня. Садок стояв радісний і щасливий цойно вимитий. І був він мов щасливе вінчання. Дві тополі спинилися на воротах урочисті та статечні, мов заїжджі свати. Навпроти, стидаючись, похилилася наречена-яблунька в шахах пишних та білих. Поруч виструнчився і жених — кучерявий рожевий абрикос. А довкола стояли дружки — веселі завітчані вишеньки. І під ноги їм вже кинуте весільний килимок — хто перший ступить, той і в подружжі перший: зелена лучка вбирала око соковитістю барв. Дух від лучки йшов сильний запаморочливий дужчий за вишню за абрикос і тополю, — лука пахла чорноземом (Ю. Смолич).

Вправа 6. Поширте подані речення.

I. Однорідними означеннями.

1. Наближалася ... осінь. 2. Опало на землю ... листя. 3. Галявина була застелена ... килимом. 4. Квітували ... тюльпани. 5. Весна прийшла ...

II. Неоднорідними означеннями.

1. У лісі ростуть ... дуби. 2. Сади укрились ... цвітом. 3. На площі побудували ... споруди. 4. ... чоловік стояв на зупинці. 5. Настала ... ніч.

Завдання 3.

Запишіть поданий текст орфографічно та пунктуаційно правильно, поставивши, де потрібно, знак м'якшення та розділові знаки між однорідними членами речення.

Минають... роки сторіччя відходять... у небуття покоління людей змінюю...ся звичай вірування погляди а великі мистецькі надбання залишають...ся надовго

переживають... своїх творців по-новому розмовляють... з кожним новим століттям. Змал...овані в них картини життя давно відійшли в минуле але думи й помисли їх авторів завжди звернені до майбутнього завжди чарують... і надихають... нові покоління. До таких скарбів світового значення належит... і творчіст... великого поета України Тараса Шевченка.

Завдання 4.

За поданою нижче схемою розказати правила постановки розділових знаків між однорідними членами речення.

КОМА СТАВИТЬСЯ:

I. *О, О, О //Я згадав море, небо, зорі...*

(без сполучників)

II. *...і О, і О, і О // Я згадав і море, і небо, і зорі...*

(повторювані сполучники)

III. *О, а [але; та (=але)] О // Ніч була темна, але тиха*

(протиставні сполучники)

IV. *не тільки О, а й О; як О, так і О // Як небо, так і море...*

(подвійні сполучники)

КОМА НЕ СТАВИТЬСЯ:

I. *О і [або, чи] О // Небо і зорі згадував я сьогодні.*

(одиничні: єднальні, розділові)

II. *О і О, О і О // Небо і зорі, земля і море...*

(в парах)

III. *Стійкі вислови // І сміх і гріх; ні в день ні вночі.*

ДВОКРАПКА, ТИРЕ СТАВИТЬСЯ:

I. *О: О, О, О*

II. *..... О, О, О - ©*

III. *©: О, О, О-*

IV. *..., як от [наприклад, а саме]:...*

Завдання 5.

Прочитайте речення. Якими сполучниками з'єднані однорідні члени речення? Поясніть наявність чи відсутність розділових знаків між однорідними членами речення. Запишіть відповідь у вигляді коду: Є - єднальними, П - протиставними, Р - розділовими.

1. *Сонце піднялося високо і освітло закопаний у густому винограднику невеликий стіл.* 2. *Ніч була темна, але тиха (І. Нечуй-Левицький).* 3. *На ходу Соломія висмикувала стебло або корінь водорості (М. Коцюбинський).* 4. *Картина була надзвичайна, неначе сон чи казка (О. Довженко).* 5. *Це процес повільний, але невпинний.* 6. *У швидкому ритмі вони передають або ж приймають радіограми.* 7. *Говорить одне, а робить інше.* 8. *Працював він вміло і старанно.* 9. *Ми не маємо права друкувати або скорочувати твори без згоди автора чи його видавця.*

Завдання 6.

Перепишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки.

І. 1. *Оживлялась музика крапель, сумних і веселих лінивих і жвавих глухих та дзвінких (М. Коцюбинський).* 2. *Цим визначається і зміст наших задумів і міранашої відповідальності.* 3. *Все бачить співець у широкому роздоллі і небо і море красу світову (Л. Українка).* 4. *Іванові Олесеві Анорієві будь-якому з цих хлопців уже можна доручати самостійно виконувати такі роботи.* 5. *Якщо не сьогодні то завтра перекажемо гроші телеграфом.* 6. *Чоловіки й жінки малі й старі усі походилися на свято народної пісні.* 7. *Сова летить лугами берегами та нетрями та глибокими ярами та широкими степами та байраками (Т. Шевченко).* 8. *Не забудьте взяти з собою ось що фотоапарат плівку фотонапір і звичайний папір друкарську машинку.* 9. *Вона стояла ні жива ні мертва (І. Нечуй-Левицький).* 10. *Всяке птаство як-от деркачів перепілок куликів курочок можна було викосити косою в траві або впіймати ... (О. Довженко).* 11. *Вся краса всі пейзажі всі сходи й заходи сонця всі трави квіти плоди насіння всі жнива всі пори року все що дороге й любе живій людині все це наше (О. Довженко).*

ІІ. 1. *Посеред лісу простора галява з плакучою березою і з великим престарим дубом. Галява скраю переходить в куп'я та очерети а в одному місці в яро-зелену драговину - то береги лісового озера, що утворилося з лісового струмка. Струмок той вибігає з гущавини лісу впадає в озеро потім, по другім боці озера, знов витікає і губиться в хащах (Л. Українка).* 2. *Із сивої давнини існували на землі чотири класичні добродієвості а саме мудрість правосуддя помірність стійкість. З виникненням християнства до мирських ознак людського духу додалися ще три богословські або небесні як от віра надія любов.*

Завдання 7.

Прочитайте речення згідно з розділовими знаками, простежте за інтонацією. Знайдіть однорідні члени речення. Обгрунтуйте їх однорідність чи неоднорідність.

1.1 *котилось над містом високе, рожеве, тепле сонце, як матір'ю спечений хліб (Б. Олійник).*

2.1 *котилось над містом високе рожеве тепле сонце, як матір'ю спечений хліб.*

Завдання 8.

У наведених реченнях знайдіть однорідні і неоднорідні означення. Обгрунтуйте їх однорідність чи неоднорідність. Перепишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки.

1. *Стояло сухе осіннє надвечір'я (О. Гончар).* 2. *Знайшов я в лісі дуба гіллястого зеленого старого (І. Нечуй-Левицький).* 3. *Сірі ледве помітні в тумані плавні непривітно шуміли (М. Коцюбинський).* 4. *В густім зеленому березовім гаю над Дністром весело щебетали пташки (І. Франко).* 5. *Червоним великим колом заходило сонце (С. Васильченко).* 6. *Чумаки їдуть з Криму в*

темних просмолених сорочках (О. Довженко). 7. Такі думки принесли тиху сумну ніжність (В. Сосюра).

Завдання 9.

Вкажіть кількість розділових знаків у реченнях.

1. *Народе мій! Ти дав мені широку вдачу безсмертну пісню срібну мову з тобою*

я сміюсь і плачу вмираю й воскресаю знову (О. Підсуха).

а) 4 коми; б) 5 ком; в) 3 коми, 1 крапка з комою.

2. *Високе вогнище заливає тремтливим червоним світлом велику галявину порослу травою і присохлим уже лісовим зіллям папороттю, конвалією деревієм (В. Козаченко).*

а) 4 коми; б) 3 коми, двокрапка;
в) 5 ком, двокрапка; г) інші варіанти.

Завдання 10.

Яким схемам відповідають речення:

1. *Культура мови це це й загальноприйнятий мовний етикет типові формули*

вітання прощання запрошення тощо.

а) - О, О, О, О б) ©: О, О, О в) -
0 - О, О, О

2. *О слово! Ти одна моя опора єдина насолода і мета і зцілення моє і порятунок*

мої тривоги й радощі земні (О. Підсуха).

а) О, О і О, і О, і О, Ой О
б) О, О і О і О, і О, О й О
в) О, О, і О, і О, і О, О, й О

3. Запитання для самоконтролю

1. Які члени речення називаються однорідними? До якого слова і члена речення відносяться? На яке питання відповідають? Якими частинами мови виражені?

2. Які розділові знаки ставляться між однорідними членами речення?

3. Коли між однорідними членами речення ставиться кома? Наведіть приклади єднальних та розділових сполучників.

4. Коли між однорідними членами речення кома не ставиться? Назвіть протиставні сполучники.

5. Коли між однорідними членами речення ставиться крапка з комою?

6. Коли ставиться тире між однорідними членами речення?

7. Які розділові знаки ставляться при узагальнюючих словах? Коли ставиться двокрапка? Коли ставиться тире? Які слова можуть виступати у ролі узагальнюючих слів?

8. Як розрізнити однорідні і неоднорідні означення?

9. В яких випадках постановка розділових знаків може бути варіативною?

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №26.1

Тема. Відокремлені означення.

План

- Чергування приголосних.
- Зміни приголосних за їх збігу.
- Розділові знаки у реченнях з відокремленими означеннями.

Мета:

- закріплення знань про відокремлені означення та умови їх відокремлення;
- формування у студентів умінь і навичок ускладнювати семантичну і синтаксичну структуру речення та практично застосовувати граматичні засоби: інверсію, інтонаційне виділення, логічний наголос, зміну темпу вимови.

Методи: словесні, наочні, практичні.

Студенти повинні знати:

- умови відокремлення (невідокремлення) означень.

Студенти повинні вміти:

- оформлювати пунктуаційно правильно відокремлені означення;
- ускладнювати семантичну і синтаксичну структуру речення відокремленими й невідокремленими означеннями.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О., Шкуратяна Н. Г. Практичний курс української мови. - К.: Вища шк., 1993. - С. 255-258; 261-263.
2. Козачук Г.О. Українська мова. Практикум: Навч. посібник. - К.: Вища шк., 1991. - С. 270-271; 307-310, 324-326.

Додаткова література

1. Жовтобрюх В.Ф., Муромцева О.Г. Культура мови вчителя: Курс лекцій. - Харків: Гриф, 1998.-С. 205.

Хід лабораторного заняття

I. Теоретичний блок

1. Поняття відокремлення. Роль відокремлених членів у реченні. Інтонація речень з відокремленими членами.

2. Правила вживання розділових знаків при відокремлених означеннях.

2. Практичний блок

Завдання 1.

Прочитайте речення, стежачи за інтонацією. Визначте, який другорядний член речення відокремлено, підкресліть. Зробіть синтаксичний розбір за схемою:

Означення:

- а) на яке питання відповідає;
б) узгоджене чи неузгоджене;*

Додаток:

- а) на яке питання відповідає;
б) прямий чи непрямий;*

- в) морфологічний засіб вираження; в) морфологічний засіб вираження;
г) до якого члена речення відноситься г) від якого члена речення залежить,

Прикладка:

- а) поширена чи непоширена;
б) морфологічний засіб вираження;
в) який член речення пояснює.

Обставина:

- а) на яке питання відповідає;
б) яка за значенням;
в) морфологічний засіб вираження;
г) від якого члена речення залежить.

1. Людині, закоханій у свою справу, є про що розповісти. 2. Т. Г. Шевченко, видатний український поет, народився у 1814 році. 3. Розподіливши завдання, ми почали готуватися до ювілею факультету. 4. Усі прийшли на заняття, за винятком двох хворих.

Завдання 2.

Перепишіть речення, розставте розділові знаки. Знайдіть у них відокремлені означення. Поясніть, за якими правилами вони відокремлюються. Аналізуючи, дайте відповідь на такі запитання: а) ці означення препозитивні чи постпозитивні; б) узгоджені чи неузгоджені; в) чим виражені; г) до якого слова відносяться.

- а) Настав довгожданий ранок щедро обсипаний позолотою сонця.
б) Я побачив її усмішку ясну довірливу неповторну.
- а) Заглиблений у конспект Богдан непорушно сидів за столом і не помічав нічого.
б) Здивований викладач ще раз оглянув аудиторію.
- а) Ми веселі й задоволені поверталися з експедиції.
б) Зачарований гарною музикою він сидів у задумі.
- Коваленко і Петренко у спортивних костюмах і куртках з рюкзаками стояли біля автобуса.
- Дзвінки і прекрасні пісні джереляться в цьому чудовому краї пишним цвітом квітне народна мова образна чиста дотепна.

Завдання 3.

Перепишіть речення. Поставте пропущені розділові знаки. Поясніть пунктуацію.

- Жнива щороку мали свою пору освячену святами овіяну піснями (У. Самчук).
- Андрій сидів у залитій сонцем кімнаті (В. Шевчук).
- Дезорганізований раптовістю нічної атаки ворог не встиг учинити скільки-будь сильного опору (О. Гончар).
- Укриті білим снігом тихенько сплять дерева.
- Не відомий нікому сідаю на лавку слухаю і дивлюся (М. Стельмах).
- То був тендітний бліденький підліток мало схожий на сільських хлопчаків (В. Земляк).
- Я дивився на ту маленьку постать батьковими очима розжалоблений і зворушений (В. Шевчук).
- сама Галя з чудовими очима з народною піснею з голосом, як шовк, дуже підходила під його ідеал (І. Нечуй-Левицький).
- Варвара Іванівна Метик із села Зелена Діброва Городищенського району на Черкащині 1926 року народження

шістнадцятирічною дівчинкою була забрана до Німеччини. 11. Талант Шевченка служив великій меті оспівувати народ піднімати його з віковичної темряви. 12. Заслухані у відголоски минулого задивлені у міраж майбутнього ми часто пропускаємо повз увагу найцінніше: музику сьгоднішнього дня (І. Вільде).

Завдання 4.

Прочитайте обидва варіанти кожного речення, простежте за інтонацією. Поясніть постановку розділових знаків. Як впливає відокремлення або невідокремлення означень на зміст речень?

1. а) Дядько скинув в'язку розмальованих у червоне й зелене кошиків (Г. Тютюнник).

б) Розмальовані у червоне й зелене, кошики привертали увагу покупців.

2.а) Помиті, вікна блищали проти сонця,

б)Помиті вікна блищали проти сонця.

3.а) Доц, травневий і теплий, застав мене серед поля.

б) Травневий теплий доц застав мене серед поля.

Завдання 5.

Перекладіть українською мовою подані словосполучення, 3 кількома із них складіть речення, враховуючи різні умови відокремлення означень.

Наболевший вопрос, заоченевшие руки, обслуживающий персонал, заиндевевшее стекло, бмвший студент, треснувший кувшин, трескучая фраза.

3. Запитання для самоконтролю

1. Що таке відокремлення? З якою метою відокремлюються другорядні члени речення? За якими принципами української пунктуації?
2. Розкажіть про інтонацію у реченнях з відокремленими членами.
3. Які члени речення можуть бути відокремленими? До якого слова і члена речення відносяться? На яке питання відповідають? Якими частинами мови виражені?
4. Коли відокремлюються поширені і непоширені означення? Коли відокремлюються неузгоджені означення?
5. Коли означення виділяється за допомогою тире?

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №26.2

Тема. Відокремлені прикладки.

План

- Розділові знаки у реченнях з відокремленими прикладками.

Мета:

- поглиблення знань про відокремлені прикладки та загальні умови їх відокремлення;
- формування умінь і навичок ускладнювати речення відокремленою прикладкою, що виділяється у реченні змістовно та інтонаційно, набуваючи семантико-синтаксичної незалежності, та невідокремленою, що вживається при означуваному іменникові без змістового й інтонаційного її вирізнення.

Методи: словесні, наочні, практичні.

Студенти повинні знати:

- умови відокремлення і невідокремлення прикладок.

Студенти повинні вміти:

- правильно ставити розділові знаки у реченнях з відокремленими означеннями;
- ускладнювати семантичну і синтаксичну структуру речення відокремленими й невідокремленими прикладками.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. пйсіб. — К.: Вища шк., 1991. – С. 310-314
2. Козачук Г. О., Шкуратяна Н. Г. Практичний курс української мови. - К.: Вища шк., 1993. - С. 261-265.
3. Тоцька Н. І. Українська пунктуація: Практикум: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 1990. - С. 36-40.
4. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови. — 4-те вид., випр. і допов.— К.: Наук, думка, 2004. - С. 136, 146.
5. Українська пунктуація: Метод, посіб. / За ред. С. В. Шевчук. — К.: УДПУ, 1994. - С. 33-41.

Додаткова література

1. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. - К.: Либідь, 2003. - С. 109-112.
2. Шевчук С. В. Українська мова: Збірник диктантів: Навч. посіб. — К.: Вищашк., 2002. - С. 20-21; 113-117.
3. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. — К.: Освіта, 2002. - С. 29-31; 213-215.

Хід лабораторного заняття

I. Теоретичний блок

1. Коли ставиться кома при відокремлених прикладках?

2. Коли ставиться тире при відокремлених прикладках?
3. За яких умов відокремлення означень і прикладок не відбувається? Назвіть правила, за якими постановка розділових знаків може бути варіативною.
4. Які розділові знаки вживаються при непоширених прикладках?
5. Назвіть правила, за якими вживається дефіс при непоширеній прикладці.

2. Практичний блок

Завдання 1.

Поставте у реченнях розділові знаки; знайдіть та підкресліть прикладки. Чи впливає їх позиція у реченні на пунктуацію?

Живий священний вогонь! Його іменем віддавна називають житло він один може вплинути на вогонь небесний улагати його щоб світив людям гнав од них темряву цю прародительку й охоронницю злих духів (Д. Міщенко). Мало кому з руських володарів присвятив літопис стільки уваги як Ользі вдові князя Ігоря що протягом двох десятиріч виступала в креолі мудрості й жіночого чару (О. Гончар). Володимир Вернадський український вчений видатний натураліст і геніальний мислитель належить до когорти природодослідників які прагнули осягнути суть світу загалом (О. Марискевич).

Завдання 2.

Поставте, де потрібно, розділові знаки. Поясніть умови відокремлення прикладок у поданому тексті.

Нетлінні скарби

У прохолодних сутінках Київської Софії у біломармуровій Гробниці покоїться прах князя Ярослава Мудрого. Він звеличував землю силою свого розуму і духовного поступу.

У далекому французькому місті на старому закинутому кладовищі серед сухих бур'янів знаходиться загадкова МОГИЛИ Із зображенням на кам'яній плиті жінки в короні. Латинський напис повідомляє, що там упокоїлась Агнес. Легенди Доповнюють це надто скупе повідомлення: то могила дочки Ярослава Мудрого Анни королеви Франції. Вона принесла н,і галльську землю книжки любов до науки будувала прекрасні храми й палаци допомагала своєму чоловікові королю Франції зміцнювати свою владу.

У літописах угорських розповідається ще про одну дочку Ярослава Анастасію. Вона принесла з собою на береги Дунаю не лише любов до свого чоловіка короля Андрія але й до науки і знань...

Завдання 3.

Перебудуйте сполучення слів так, щоб утворилися прикладки, що пишуться через дефіс; складіть з ними 4 — 5 речень.

Ріка Десна, красивий юнак, мрійливі хлопчак, ясний місяць, режисер Довженко, дід сторож, іноземний студент, природа мати, гора Сапун, риба меч, степовий вітер.

Завдання 4.

Із поданими словами-прикладками складіть і запишіть речення.

Теплохід «Україна», літак «Мрія», дівчина-перекладач, місто Львів, газета «Педагогічні кадри», вітер-пустун, пісня «Засвіт встали козаченьки», учитель-психолог, народ-будівник.

Завдання 5.

Подані речення перебудуйте на синтаксичні конструкції, ускладнені відокремленими прикладками.

1. Мова — духовна основа життя народу. 2. Тарас Шевченко — основоположник української мови. 3. Маруся Чурай — авторка багатьох українських пісень. 4. Антоніми - слова з протилежним значенням. 5. Карадаг — природний феномен на східному узбережжі Кримського півострова. 6.«Червона книга» - перелік рідкісних видів рослин. 7.Запорозька Січ - перше державне утворення українців.

Завдання 6.

Напишіть характеристику учня випускного класу, використовуючи відокремлені прикладки і означення. Зразок характеристики дивись у книзі: Жовтобрюх В.Ф., Муромцева О.Г. Культура мови вчителя: Курс лекцій. - Харків: Гриф, 1998.-С. 205.

Завдання 7.

Перепишіть речення, розставляючи пропущені коми і тире.

1. Цвітуть соняшники. Озвучені бджолами вони чомусь схожі для мене на круглі кобзи, яких земля підняла зі свого лона на високих живих стеблах (Є. Гуцало). 2. Достигла нива урожайна, один за одним навздогін збирають жито клонітливо два комбайнери батько й син (М. Компанієць). 3. У тому колі світла видно й батька; високий і гарний він повертається до мене і я бачу його тонке втомлене обличчя (В. Шевчук). 4. Серед командирів батальйонів уже давно виробився зухвалий гвардійський звичай заздалегідь обирати пункти не зайняті ворогом під свої майбутні КП (О. Гончар). 5. Лелеки друзі літа відлітають в дальню путь (М. Познанська). 6. Перед ними стояло дуже важливе завдання економічно грамотно спланувати будівництво комплексу. 7. Археологи лицарі науки щось там все шкребуть все шукають уперто байдужі до всього крім своїх черепків. 8. Супроводжуваний юрбою дітей він швидко піднімався вгору. 9. Переляканий без шапки запорошений снігом мчався Василько по дорозі назустріч холодному вітрові (М. Коцюбинський). 10. Великий український філософ Григорій Сковорода любив рідну Україну і свій народ.

3. Запитання для самоконтролю

6. Коли ставиться кома при відокремлених прикладках?
7. Коли ставиться тире при відокремлених прикладках?

8. За яких умов відокремлення означень і прикладок не відбувається?
Назвіть правила, за якими постановка розділових знаків може бути варіативною.
9. Які розділові знаки вживаються при непоширених прикладках?
10. Назвіть правила, за якими вживається дефіс при непоширеній прикладці.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №26.3

Тема. Відокремлені додатки.

План

- Розділові знаки у реченнях з відокремленими додатками.

Мета:

- закріплення знань про відокремлені додатки;

Методи: словесні, наочні, практичні.

Студенти повинні знати:

- умови відокремлення додатків.

Студенти повинні вміти:

- визначати відокремлені додатки та ставити розділові знаки у реченнях з ними.

Список рекомендованої літератури

Основна література

- 1.Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 1991. - С. 319-320.
- 2.Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. - К.: Вища шк., 1993. - С. 271-272.
- 3.Тоцька Н. І. Українська пунктуація: Практикум: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 1990. - О 50-51.
- 4.Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови. — 4-те вид., випр. і допов. — К.: Наук, думка, 2004. - С.136-137.
- 5.Українська пунктуація: Метод, посіб. / За ред. С. В. Шевчук. — К: УДПУ, 1994. - С. 45-46.

Додаткова література

- 1.Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / Уклад, і голов. ред. В. Т. Бусел. — Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. - 896 с.
- 2.Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. - К.: Либідь, 2003. - С. 115.
- 3.Шевчук С. В. Українська мова: Збірник диктантів: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 2002. - С. 30-33.

Хід лабораторного заняття

I. Теоретичний блок

1.Відокремлення додатків із значенням включення, виключення або заміщення, виражених іменниками з прийменниками.

2. Практичний блок

Завдання 1.

Прочитайте речення, переписіть, ставлячи, де потрібно, розділові знаки. Назвіть речення, структурними компонентами яких є відокремлені додатки.

1. *Ой там за скиртами повз верби Я знаю простий шлях в село (О. Ольжич).*

2. *А я не знаю нічого ніжшого окрім берези (Леся Українка).*
3. *Ніч очерети зве у гості ні птиць ані людей опріч ясної зірки в висоті (А. Малишко).*
4. *Далеко під смугою лісів видно було село (П. Колесник).*
5. *Один із видатних дослідників українського героїчного епосу особливо музичної і поетичної його сторони був Ф. Колесса (М. Рильський).*
6. *Чіпка наперекір світові й людям якийсь веселий радісний (П. Мирний).*

Завдання 2.

Використовуючи подані слова, складіть речення з відокремленими додатками.

Особливо, поряд з, на відміну від, наприклад, зокрема, окрім.

Завдання 3.

3. Запитання для самоконтролю

1. Що називається додатком?
2. Сформулюйте ознаки додатка.
3. Доведіть або спростуйте твердження: додатки в реченнях відокремлюються завжди.
4. Назвіть основні умови відокремлення додатків у реченнях.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №26.4

Тема. Відокремлені обставини.

План

- Відокремлення обставин, виражених дієприслівниками і дієприслівниковими зворотами;
- відокремлення обставин, виражених іменниками з прийменниками.

Мета:

- закріпити знання про відокремлені члени речення, розділові знаки при них;
- розвивати вміння критично оцінювати ефективність і результативність своїх дій;
- усвідомити необхідність і значущість вивчення цієї теми;

Методи: словесні, наочні, практичні.

Студенти повинні знати:

- відокремлені другорядні члени речення;

Студенти повинні вміти:

- правильно ставити розділові знаки при відокремлених членах речення;
- відокремлювати дієприкметниковий і дієприслівниковий звороти;

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. - К.: Вища шк., 1993. - С. 265-267; 271-275.
2. Козачук Г.О. Українська мова. Практикум: Навч. посібник. - К.: Вища шк., 1991. -С. 314-321.

Додаткова література

1. Юшук І. П. Практикум з правопису української мови. - К.: Освіта. 1994. - С. 207-208.

Хід лабораторного заняття

I. Теоретичний блок

1. Відокремлення обставин, виражених дієприслівниками і дієприслівниковими зворотами.
2. Відокремлення обставин, виражених іменниками з прийменниками.

2. Практичний блок

Завдання 1.

Складіть схему «Відокремлення обставин».

Завдання 2.

Прочитайте речення. Поясніть пунктуацію. До кожного пункту схеми «Відокремлення обставин» випишіть по одному реченню. Розставте пропущені розділові знаки.

1. Відповівши на всі запитання Андрій вийшов із класу.
2. Відрекомендувавшись Мартишок відразу ж попросив газету або книжку.
3. Рученята легенько перебігали по клавішах дівчинка грала й грала викликаючи

з пам'яті напівзабуті давно розучені мелодії. 4. Він біг не чуючи ніг. 5. Забувши і сміх і примовки і жарти ми слухали схилившись на парти. 6. І коли дуне вітер, то дерева нагинаючись здаються живими, ось-ось рушать у путь. 7. Вона сиділа замислившись. 8. На обрії стояла важка сива хмара, сріблився вгорі місяць ніби до чогось прислухаючись. 9. Він ішов швидко і не оглядаючись на людей. 10. Співають ідучи дівчата. 11. Було незважаючи на таку рань душно, як улітку. 12. А Чіпка наперекір світові і людям був якийсь веселий радіий (П. Мирний). 13. Довго вони йшли не розмовляючи. 14. Василь читав дуже поволі і посміхаючись до себе. 15. Дівчата говорили не переводячи духу. 16. Можна було б про все це розповідати й не вдаючись до подробиць. 17. Зберегти свіжість насіння можна лише тримаючи його в прохолодному місці постійно або часто поливаючи і виносячи час від часу на холод.

Завдання 3.

Перекладіть речення українською мовою. Запишіть речення, вставляючи, де потрібно, розділові знаки. Відокремлені обставини підкресліть.

1. *Благодаря усилиям работников музея здесь собраны ценнейшие экспонаты со всей Украины.* 2. *Экскурсовод окончил свой рассказ благодаря слушателей за внимание.* 3. *Я шел быстро не смотря себе под ноги.* 4. *Несмотря на усталость мы сразу же поехали в музей под открытым небом.* 5. *Вопреки предсказаниям день выдался солнечным.* 6. *Поезд согласно летнему расписанию прибыл в Киев в шесть часов утра.*

Завдання 4.

Прочитайте, стежачи за інтонацією. Знайдіть уточнюючі обставини. Поясніть розділові знаки при них.

1. *Йдемо навпростець, степом, по вузькій стежці.* 2. *Високо в небі, майже над головою, стояло палоче сонце.* 3. *На луках понад Ташанню густими хвилями перекочувався туман (Г. Тютюнник).* 4. *А то пов'юнкус непосидючий Гарбузик у мандри по городу - поміж картоплею, буряками, кукурудзою (В. Чухліб).* 5. *А як нашим батькам кортіло - до болю! - щоб ми, їхні діти, вивчилися читати й писати (О. Вишня).*

Завдання 5.

У поданому тексті поставте, де потрібно, розділові знаки та поясніть правила їх уживання у реченнях з відокремленими обставинами. Поясніть правопис виділених слів.

Схід попереду рожевієся. Позаду у вранішній синяві по тонав білий Поділ, вставав над ним високий собор на стрімкій кручі. Попереду за річкою танули ліси, що тяглися звідси і вгору понад Ворсклою, і вниз до Дніпра...

Ліс наблизившись перетворився з голубого в зелений його соковиті хаці по той бік річки прокидаючись повнілися пташиним тисячоголосим гомоном. Зелений світ вмитий росами ляцав висвистував видзвонював лунко переливаючись розмаїтістю акордів ладів і тонів. Птаство радуючись весні творило музику краси дивовижної, солов'ї аж заходились, зозулі кували торкаючи дзьобиками чарівні клавіші небі», І Схід все ясніше розплітався

рожевим сьйвом, світла більше, невтомна пташина музика напливаючи із зелених глибини мовби пригортала Веснянку (О. Гончар).

Завдання 6.

Складіть речення з відокремленими обставинами, використовуючи подані дієприслівники. Врахуйте всі умови їх відокремлення.

Аплодуючи, слухаючи, скопіювавши, запрошуючи, переконавши, розмовляючи.

Завдання 7.

Перекладіть українською мовою подані словосполучення. З кількома із них складіть і запишіть речення.

Победив болезнь, взлетая в небо, прислушиваясь к разговорам, прочитав надпись, читая на ходу, исчезнувши с поля зрения, радуясь встрече.

3. Запитання для самоконтролю

1. Що називають обставиною?
2. Назвіть основні умови відокремлення обставин.
3. Назвіть основні види відокремлених обставин:
  - а) виражених дієприслівниковим зворотом;
  - б) виражених одиничним дієприслівником;
  - в) виражених іменником з прийменником.
4. Визначте умови, за яких обставини у реченнях не відокремлюються:
  - а) виражені дієприслівниковим зворотом;
  - б) виражені одиничним дієприслівником.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №27.1

Тема. Відокремлені уточнювальні члени речення

План

• Розділові знаки в реченнях з відокремленими уточнювальними членами речення.

Мета:

• засвоєння найважливіших ознак уточнювальних членів, що вступають в однібічний зв'язок з пояснювальним словом, уточнюючи, конкретизуючи його зміст.

Методи: організації і здійснення пізнавальної діяльності, практичні.

Студенти повинні знати:

• засоби поєднання уточнювальних членів речення;
• умови відокремлення уточнювальних членів речення та розділові знаки при них.

Студенти повинні вміти:

• визначати уточнювальні члени речення та правильно ставити розділові знаки при них.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 1991. - С. 320-323.
2. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. - К.: Вища шк., 1993. - С. 272-277.
4. Тоцька Н. І. Українська пунктуація: Практикум: Навч. посіб. - К.: Вицшк., 1990. - С. 51-54.
5. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. По тебні, Ін-т укр. мови. — 4-те вид., випр. і допов. — К.: Наук. думка, 2004. - С. 138.

Додаткова література

1. Український орфографічний словник: Орфогр. словн. укр. мови: Близько 143 000 слів / Уклад.: М. М. Пешак та ін. — К.: Довіра, 2002. - 1006 с.
2. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. - К.: Либідь, 2003. - С. 115-117.
3. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. — К.: Освіта, 2002. - С. 205-207.

Хід лабораторного заняття

I. Теоретичний блок

1. Розділові знаки в реченнях з відокремленими уточнювальними членами речення.

2. Практичний блок

Завдання 1.

Прочитайте вірш. Знайдіть відокремлені уточнювальні члени речення, поясніть умови їх синтаксичного виділення.

Журба

Стоїть гора високая,
Попід горою гай, Зелений гай, густесенький,
Неначе справді рай. Під гаєм в'ється річенька:
Як скло вона блищить; Долиною зеленою
Кудись вона біжить. Край берега, у затишку,
Прив'язані човни; А три верби схилилися,
Мов журяться вони, — Що пройде любе літечко,
Повіють хол ода, Осиплеться їх листячко —
І понесе вода...

(Л. Глібов)

Завдання 2.

Знайдіть речення з відокремленими уточнювальними членами речення, поставте потрібні розділові знаки. Обґрунтуйте свій вибір.

1. Ви забуваєте ще другу любов поетів наприклад любов Данте до Беатріче а я власне таку мала на думці {Леся Українка).
2. Шумить вирує внизу потік (О. Гончар).
3. Над річкою у затінку верби шепнула квітка вітрові любви (М. Луків).
4. Навколишні куці дуби та берези немов ожили і взявшись за руки то відступали то наступали на яму (Ю. Збанацький).
5. Там під кучерявою вербою і освітив її місяць... (Марко Вовчок).

Завдання 3.

Доповніть подані речення, записуючи замість крапок уточнювальні члени речення. Поясніть розділові знаки.

1. Станемо тут ... і послухаємо пташиних пісень (О. Копиленко).
2. Слово інше кинула ... потоптала ватру ти байдуже (Д. Павличко).
3. Не дивися так привітно ... (П. Тичина).
4. Заспівай ти йому пісню Нашу рідну ... (М. Вороний).
5. Ой там ... повз верби Я знаю простий шлях в село (О. Ольжич).

Довідка. Яблуневоцвітно, на узліссі, студене, половецьку, під вербою, за скиртами.

Завдання 4.

Прочитайте. Поясніть виділені слова за допомогою уточнювальних членів речення з пояснювальними сполучниками ТОБТО, АБО і т. ін.

1. Під впливом обертання Землі навколо своєї осі ПАСАТИ відхиляються на захід.
2. ПРЕРІЯ вкрита високою густою травою.
3. ТАЙГА тягнеться на сотні кілометрів.
4. САВАНА вкриває майже половину території Африки.
5. Навколо ОАЗИСІВ зосереджено майже все життя в пустелях.

Слова для вставок:

постійні вітри, які дмуть від субтропічних широт до екватора; північноамериканський степ; заболочений хвойний ліс у північних широтах земної кулі; тропічна рослинність з групами дерев та чагарниками; ділянки з водою й буйною рослинністю.

Завдання 5.

Напишіть твір-мініатюру «Минуле і сучасне мого рідного міста», використовуючи відокремлені другорядні члени речення. Поясніть розділові знаки при них.

3. Запитання для самоконтролю

1. Які члени речення називаються уточнювальними?
2. Назвіть засоби вираження уточнювальних членів речення.
3. Визначте, які члени речення найчастіше бувають уточнювальними.
4. Назвіть усі умови відокремлення комами уточнювальних членів речення.
5. Чи завжди уточнювальні члени речення відокремлюються комами?

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №28.1

Тема. Речення, ускладнені вставними і вставленими конструкціями

План

- Вставні і вставлені конструкції.
- Групи зі значенням вставних слів і сполучень.
- Розділові знаки в реченнях зі вставними і вставленими конструкціями.

Мета:

- закріплення знань про вживання великої літери у словосполученнях;
- засвоєння особливостей вставних і вставлених слів, словосполучень і речень;
- удосконалення пунктуаційних навичок.

Методи: організації і здійснення пізнавальної діяльності, практичні.

Студенти повинні знати:

- правила вживання великої літери у словосполученнях;
- основні ознаки вставних/вставлених слів, словосполучень і речень, їх групи за значенням;
- розділові знаки в реченнях зі вставними і вставленими конструкціями.

Студенти повинні вміти:

- Визначати вставні та вставлені конструкції;
- Правильно ставити розділові знаки в речення із вставними та вставленими конструкціями.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О., Шкурадяна Н. Г. Практичний курс української мови. - К.: Вища шк., 1993. - С. 280-284; 289-292.
2. Козачук Г.О. Українська мова. Практикум: Навч. посібник. - К.: Вища шк., 1991. – С. 331-338.

Додаткова література

1. Чукіна В.Ф. Граматика української мови в таблицях і схемах: Довідкове видання.- К.: ТОВ «Логос», 1997. – С. 120-121.

Хід лабораторного заняття

І. Теоретичний блок

1. Вставні слова, словосполучення і речення. їх функція у реченні.
2. Розділові знаки при вставних словах, словосполученнях і реченнях.
3. Розділові знаки при вставлених словах і реченнях.

2. Практичний блок

Завдання 1.

Згрупуйте подані нижче речення за семантикою їх вставних компонентів.

1. *Ну що б, здавалося, слова... Слова та голос — більш нічого. А серце б'ється — ожива, як їх почує...* (Т. Шевченко). 2. *Певна річ, що я люблю Просто до загину Рідну мову та Пісні, Матір — Україну* (Б. Грінченко). 3. *Відомо було*

досі, що вкраїнська мова своєю доброзвучністю (милозвучністю) займає одно з перших місць (може третє або четверте) між усіма європейськими мовами (В. Самійленко). 4. Позбавити людину рідної мови — чи то згідно з її волею, чи всупереч їй — аморально: це те ж саме, що підрізати коріння її духовності (В. Русанівський). 5. Зневажить мову — зрадити себе (А зрадників хто може поважати?) (М. Адаменко). 6. Я в роки дитинства, бувало, Читати любив цілу ніч, І з Пушкіним вкуні звучала Для мене Шевченкова річ (М. Тихонов). 7. Я не святий і, признаюся людям, з святошами не міг би й дня прожити... (Д. Луценко). 8. Прапрадідів знає вкраїнська земля, — А доля в них часто була полиноюю, — Вони ж засівали душевні поля Піснями сумними і рідною мовою (Є. Лещук).

Завдання 2.

Перепишіть текст, правильно поставивши необхідні розділові знаки. Визначте, яку функцію виконують вставні слова. Поясніть правопис виділених слів.

Чуємо деколи, що мова наша не багата нюансами, не така витончена, як скажімо мова **французька**. Але звідки ж тоді в українських піснях оця естетична чистота, цнотлива краса, рідкісна **милозвучність**...

Кажуть що твір іноді обрублюється в українських перекладах. Може трапляється і таке зрештою ніхто не гарантований від невдач... Але ви прочитайте скажімо як Пушкіна перекладав Рильський, як повноцінно відтворені його шедеври в українському слові. В **повноцінних** перекладах має нині Україна і «Тихий Дон», і поему **Шота Руставелі**, і **Шекспіра**, і **Сервантеса**. Безмежні можливості нашої мови. Навіть така сувора наука, як кібернетика — і та знайшла в українській мові свою **першодомівку**, адже маємо факт унікальний — енциклопедія кібернетики вперше в світі вийшла українською мовою в **Києві**. І цією мовою нехтувати? Звичайно її не сприймеш, якщо знати її лише в межах бюрократичних інструкцій, примітивного суржикю... (О. Гончар).

Завдання 3.

Перепишіть поданий текст, поставте пропущені розділові знаки та підкресліть вставні слова, словосполучення і речення. Замість крапок вставте потрібні літери.

Для всіх, хто прямо чи побічно причетний був до трагедії ...орнобіля, час ніби ро...коловся на дві нерівні частини...

Повне осмисл.ся того, що сталося згадаймо ...елику ...ітчизняну війну — справа майбутнього можливо далекого майбутнього. Жоден письменник чи журналіст, хоч як він поінформований був, не в змозі зробити це сьогодні. Настане **час** я вірю в це, коли ...орнобил...с...ка епопея мене весь час не залишає думка про те, що ми маємо справу з епопеєю, яка своїми велетен...с...кими масштабами торкається коріння питань народного буття/життя і смерті, війни і миру, минулого і майбутнього постане перед нами у всій її трагічній повноті у всьому багато/голоссі у вдячних життєписях справжніх героїв і

пр...зирливих характеристиках злочинців, які допустили аварію та її тяжкі наслідки... (Ю. Щербак).

Завдання 4.

Доповніть речення відповідними вставними словами (із довідки) і реченнями. Поясніть розділові знаки при них.

1. Дорога морем нітрошки не втомлює мене ... я весь час спочиваю. 2. Вибачте мені ... що так довго не писав. 3. ... всіх уже десь бачив, знаєш ... (Із те. М. Коцюбинського). 4. Ми розминались в часі і у просторі. Йому було ... уже віки. 5. В розмові я ... то не дуже. А в пісні можу виспівати все. 6. Я дерево, я сніг, я все, що я люблю І ... це і є моя найвища сутність. 7. Біда біду ... перебуде (Із те. Л. Костенко).

Довідка: мабуть, навпаки, сказати б, як кажуть, може, будьте ласкаві, здається.

Завдання 5.

Зі словами *проте, справді, однак, здається, видно, на щастя, справді* складіть речення так, щоб вони виконували функцію вставних слів або членів речення.

Завдання 6.

Прочитайте речення, знайдіть вставні слова і словосполучення, вкажіть їх значення. Поясніть пунктуацію.

1. Тепер повернули, без сумніву, до лісу (В. Близнець). 2. Доброго, кажуть, дождати треба, а лихе само прийде (П. Мирний). 3. Може, годину йшло товариство тою трудною нетоптанною дорогою (І. Франко). 4. На превеликий подив, зустріли його там добре, без ворожнечі (Г. Тютюнник). 5. Небо, очевидно, захмарене, бо на ньому ані вогника (В. Шевчук). 6. Для літератури, по-моєму, треба перш за все - чесність (О. Вишня). 7. «Здрастуйте! - привітався Сашко. - Скажіть, будь ласка, а де у вас той лікар, що лікує очі?» (М. Вінграновський). 8. Знов прибули до нашої іпаківні її, мабуть, торішні хазяї (М. Рильський). 9. Увесь тиждень стояли теплі сонячні дні, а у вихідні, як на гріх, задощило (Г. Тютюнник).

Завдання 7.

Подані словосполучення запишіть у дві колонки: ліворуч словосполучення зі вставними словами, праворуч - словосполучення, в яких немає вставних слів. Вставте, де потрібно, розділові знаки.

Щоправда були не всі; дивним здавалося те мовчання; остріхів до речі було чимало; слово кажуть не ввіймаєш; тяжко буває часом; збиралися очевидно давно; усе-таки зроблю; стовбичив майже годину; оцядливості на жаль немає; щось мабуть станеться; всіляко кажуть люди навіть не подумав про це-дно здавалося поглибишало; деколи буває задумуюся; кмітливості отже потрібна; стало нібито тихо; може прийду; ці слова сказані до речі.

Завдання 8.

Перепишіть розставляючи розділові знаки. Зверніть увагу на виділення вставних слів, словосполучень, речень та вставлених конструкцій.

1. *Якась гостра цікавість притягала її увагу до тої людини яка їй здавалося навіть диха сьогодні інакше (М. Коцюбинський).* 2. *Ідуть дівчата в поле жати та знай співають ідучи (Т. Шевченко).* 3. *Годинник бив що з ним? зовсім не ту годину (І. Жиленко).* 4. *Здається вічністю буття маленька мить перед якою навіть смерть безсила (Л. Дмитерко).* 5. *Від тієї історичної маловизначеності а точніше недовистаченості виникає і невизначеність нашого майбуття (П. Мовчан).* 6. *Мине ще півроку а може й рік (О. Довженко).* 7. *Обережно позіхнувши Платон Юліанович щиро позаздрив людям яким доводиться мати справу не з дітьми а наприклад з машинами (О. Копиленко).* 8. *Зі скреготом і брязкотом у двір якщо те що залишилося можна назвати двором в'їжджають два бульдозери (О. Довженко).* 9. *Навіть жаб'яче квакання і те не порушувало загальної милої для вуха симфонії а навпаки гармонійно доповнювало (М. Коцюбинський).* 10. *Тепер уже всі знали як стоїть справа але настрої на диво вернувся (І. Багрянний).* 11. *А колись я вам говорю це цілком серйозно і ми були молоді (О. Вишня).* 12. *У моїй душі вже росло передчуття що може завтра ми зустрінемось.* 13. *І можливо прийде час що ми будемо друзями.* 14. *Наші справи не тільки йдуть добре а навпаки навіть краще ніж раніше і ми скоро зустрінемось а отже і поговоримо.* 15. *Сонце зайшло проте це було видно (О. Гончар).* 16. *Відцвів воронець облетіли на вітрах маки польові рано вони зацвітають і швидко гаснуть зате літо смагляве вже виглядає із-за кучугур (О. Гончар).*

3. Запитання для самоконтролю

1. Які синтаксичні конструкції називаються вставними?
2. Назвіть основні ознаки вставних слів і словосполучень.
3. значте групи вставних слів і словосполучень за значенням.
4. Назвіть слова, які не є вставними.
5. Назвіть умови виділення вставних, вставлених конструкцій розділовими знаками:
  - а) вставних слів і словосполучень;
  - б) поширених речень.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №30.1

Тема. Звертання як синтаксична категорія.

План

- Розділові знаки у реченнях із звертаннями.
- Звертання поширені і непоширені.

Мета:

- поглиблення знань про звертання та розділові знаки у реченнях з ним.

Методи: словесні, наочні, практичні.

Студенти повинні знати:

- значення, види, способи вираження звертань;
- розділові знаки у реченнях із звертаннями.

Студенти повинні вміти:

- ставити розділові знаки у реченнях із звертаннями.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова; Практикум: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 1991. - С. 332-335.
2. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. - К.: Вища шк., 1993. - С. 289-291.
3. Сучасна українська літературна мова; Підручник / За ред. А. П. Грищенка. — К.; Вища шк., 2002. — С. 320 - 365.
4. Тоцька Н. І. Українська пунктуація: Практикум: Навч. посіб. К.: Вища шк., 1990. - С. 74-76.
5. Українська пунктуація: Метод, посіб. /За ред. С. В. Шевчук. К.ГУДПУ, 1994. - С. 47-51.
6. Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Навч. посіб. - К.: Літера, 2000. - С.564-568.

Додаткова література

1. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / Уклад, і голов. ред. В. Т. Бусел. - Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. - 896 с.
2. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. - К.: Либідь, 2003. - С. 52-59; 120-121.
3. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. — К.: Освіта, 2002. - С.215-217.

Хід лабораторного заняття

I. Теоретичний блок

1. Розділові знаки у реченнях із звертаннями.
2. Звертання поширені і непоширені.

2. Практичний блок

Завдання 1.

Перепишіть речення, ставлячи потрібні розділові знаки, підкресліть звертання.

1. Поете слухай голоси життя людського нові ритми уловлюй... 2. Ви тут мої милі не в лісі ростете не в травах зелених і пишних цвітете, — ви тут... вас зірвали... о квіти нещасні погасли всі кольори ясні. 3. Шевченку Відгук дум своїх чи чуєш ти у нашій співі? 4. О краю мій тужу я за тобою! (З те. М. Рильського). 5. Дощик дощик голубий колосків не оббий зливами-приливами хмарами огневими... 6. Ти мене з дитинства підіймала хліб дала з піснями слів'я підвела доріг мені немало земле зореносице моя.

Завдання 2.

Напишіть діалог на вільну тему, використовуючи звертання, вигуки, стверджувальні і заперечні слова.

Завдання 3.

Випишіть із творів Л. Глібова 6 речень із звертаннями. Поясніть розділові знаки при звертаннях.

Завдання 4.

Назвіть усі відомі вам пестливі форми 2 – 3 жіночих і 2 – 3 чоловічих імен у кличній формі.

3. Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «звертання».
2. Якими формами іменника може виражатися звертання?
3. З'ясуйте, яким розділовим знаком найчастіше виділяється звертання.
4. У яких випадках після звертання може вживатися знак оклику?
5. Чи завжди відокремлюються вигуки перед звертаннями?

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №31.1

Тема. Складносурядне речення.

План

- Складне речення, його основні ознаки.
- Типи складних речень.
- Будова складносурядного речення і засоби зв'язку в ньому. Інтонація і сполучники сурядності.
- Сміслові зв'язки між частинами складносурядного речення.
- Розділові знаки у складносурядному реченні.

Мета:

- розширення та удосконалення знань про складносурядні речення та розділові знаки в них.

Методи: організації і здійснення пізнавальної діяльності, практичні.

Студенти повинні знати:

- розділові знаки в складносурядних реченнях.

Студенти повинні вміти:

- ставити розділові знаки у складносурядних реченнях.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 1991. - С. 345-352.
2. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. - К.: Вища шк., 1993. - 300-305.
3. Тоцька Н. І. Українська пунктуація: Практикум: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 1990. - С. 83-88.
4. Українська пунктуація: Метод, посіб. / За ред. С. В. Шевчук. — К.: УДПУ, 1994. - С. 70-75.
5. Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Навч. посіб. - К.: Літера, 2000. - С. 592-603.

Додаткова література

1. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень. — К.: Наук, думка, 2001. — 638 с.
2. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. - К.: Либідь, 2003. - С. 122-125.
3. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. — К.: Освіта, 2002. - С. 226-229.

Хід лабораторного заняття

I. Теоретичний блок

1. Складне речення, його основні ознаки.
2. Типи складних речень.
3. Будова складносурядного речення і засоби зв'язку в ньому. Інтонація і сполучники сурядності.
4. Сміслові зв'язки між частинами складносурядного речення.

5. Розділові знаки у складносурядному реченні.

2. Практичний блок

Завдання 1.

3 двох простих речень побудуйте три складних за схемами. Запишіть ці речення. Назвіть основні ознаки складного речення. Чому частини складного речення не можна назвати простими реченнями?

- 1) *Коментар був дуже стислим.* а) [1 але [ ].
- 2) *Він братові сподобався.* б) [ ], (тому).
в) [ ], [ ].

Завдання 2.

Прослухайте складні речення. Побудуйте схеми речень.

1. а) *За кленами сіріло джерело,
І небо йшло задумливо над світлом (М. Вінграновський).*
б) *А літо йде полями і галями,
І вітер віс, і цвіте блакить (А. Малишко).*
2. *Я покажу вам сад,
Де на колінах яблуні спить вітер (М. Вінграновський).*
3. *Той господар у просторі безмежному,
Хто душею відрікає мене! (В. Симоненко).*

Завдання 3.

Прочитайте речення. Поясніть смислові зв'язки між частинами складносурядних речень.

1. *Билося серце, і грала кров од передчуття чогось в житті радісного, могочого (С. Васильченко).*
2. *Аркадій Петрович щодня дивився на квітник, але тільки сьогодні він його зацікавив.*
3. *На клумбах горіли маки, а ранні левкої тільки що розпускалися (М. Коцюбинський).*
4. *Може, квіти зійдуть - і настане ще й для мене весела весна (Л. Українка).*
5. *Не турбуйтеся! Зумійте бути вольними - і будете вольні, забажайте бути братами - і будете братами! Зумійте жити - і будете живі (І. Франко).*

Завдання 4.

Прочитайте речення. За наведеними прикладами розкажіть правила постановки розділових знаків у складносурядному реченні.

1. *Листя опало з дерев, але бруньки майбутніх листків, майбутнього життя визначились, і на кожній бруньці блищить світла крапля (М. Пришвін).*
2. *Чого світання так ясніє в полі і ген сріблиться пісенька дзвінка? (М. Стельмах).*
3. *На хвилину раптом стихли голоси і спинилися тіні (Л. Смілянський).*
4. *Орач торкнеться до керма руками - і нива дзвонить темним сріблом скиб (М. Стельмах).*

Завдання 5.

Розставляючи розділові знаки, переписіть речення із сполучником І(Й) у такій послідовності: а) складносурядні речення із спільним другорядним

членом або спільною підрядною частиною; б) прості речення з однорідними присудками; в) складносурядні речення.

1. *Нове століття вже на видноколу час новітню створює красу (Л. Костенко).* 2. *Стояла я і слухала весну (Л. Українка).* 3. *Від куца падає тінь і розсіваються приємні запахи (У. Самчук).* 4. *Потім почали текти річечки по вулицях і стала парувати земля на сонечку (В. Винниченко).* 5. *Думай добре і думки визріють у добрі вчинки (Л. Толстой).* 6. *Прилинув вітер і в тісній хатині він про весняну волю заспівав (Л. Українка).* 7. *По степовій дорозі зрідка пробігали вантажні машини й смугами зривалася пилюка.* 8. *Повертає хлопець голову і на одному з сухих дерев бачить наряджену в шовк і дорогий оксамит з синьо-зеленими переливами пташку (Ю. Збанацький).* 9. *Рече Дніпро й лани широкополі медами пахнуть колосом шумлять (А. Малишко).* 10. *Ось лапата рука зачепила його за голову й зразу обтрусило всього снігом (П. Мирний).*

Завдання 5.

Перепишіть текст. Групи простих речень відділені косими рисками. Об'єднайте їх у складносурядні речення. Поставте розділові знаки.

У травні небо над Дніпром стає незвичайно синім і глибоким. /Пропливають легкі хмарини над Києвом. І побачивши їх починаєш розуміти висоту неба./ Інколи налітає гроза. І тоді важкі блискавки падають на Дніпро./ Мясно блищить бруцатка вулиць. І кружляючи в повітрі осипаються на асфальт тротуарів білі пелюстки каштанів./ Потім приходиться сонце. І кожна з цих грозових крапель обертається на велику яскраву зірку (За В. Собком).

Завдання 6.

Перепишіть речення, розставляючи розділові знаки. Підкресліть підмети і присудки. Вкажіть, якими сполучниками (єднальними, протиставними, розділовими) ці частини поєднуються. Поясніть пунктуацію.

1. *Сонечко зайшло і надворі почало вже темніти (І. Нечуй-Левицький).* 2. *Або не сокіл я або спалила мені неволя крила (Л. Українка).* 3. *Після вечері Микола взяв світу й ліг спати на току на соломі але його не брав сон (І. Нечуй-Левицький).* 4. *Тяжкий біль і ненависть одним корінням переплелися в душі Дмитра проте похі-лене чоло було спокійне (М. Стельмах).* 5. *Демко вдоволений розпорядком батька зате Максимові це зовсім не до вподоби (У. Самчук).* 6. *Не то осінні води шуміли збігаючи в Дунай не то вітер бився в заламах провалля (М. Коцюбинський).*

Завдання 7.

Перепишіть речення, розставляючи розділові знаки.

1. *Кружляє листя і не чути кроків (Л. Костенко).* 2. *Скільки квітів і які вони різні!* 3. *Чужих два слова в пісні буде і пісня вся тоді чужа! (Д. Павличко).* 4. *Троянди гріючись на сонці нескупім нам серце радують відродженням своїм і спраглий погляд наш у чистих барвах тоне (М. Рильський).* 5. *На землі і в повітрі білів сніг та манячили цупкі замерзлі стовбури дерев (М. Коцюбинський).* 6. *Чорне вороння сідало громадами на сніг і знов*

здіймалося з місця (М. Коцюбинський). 7. То вітер дихне то коник в житі засюрчить (Л. Глібов). 8. Потім двері грюкнули і все стихло (А. Головка). 9. Коли він торкався смичком до струн скрипки все на світі зникало і залишалася тільки музика (В. Собко).

Завдання 8.

Складіть речення за поданими схемами.

1. – [ ] і [ ]
2. Чи то [ ], чи то [ ]
3. [ ], проте [ ]
4. Ані [ ], ані [ ]
5. Не тільки [ ], але й [ ]
6. [ ], або [ ]
7. [ ], та (в значенні але) [ ]
8. [ ], а також [ ]
9. [ ] - і [ ]
10. Або [ ], або [ ]

3. Запитання для самоконтролю

1. Які речення називаються складними? Назвіть основні ознаки складного речення.
2. Що таке комунікативне значення, смислова та інтонаційна завершеність речення?
3. Чому частини складного речення не можна назвати простими реченнями?
4. Які типи складних речень ви знаєте?
5. Розкажіть про будову складносурядного речення.
6. Яким засобом синтаксичного зв'язку поєднуються частини у складносурядному реченні?
7. За допомогою яких сполучників поєднуються частини у складносурядному реченні?
8. Розкажіть про синтаксичні відношення між частинами складносурядного речення.
9. Які розділові знаки ставляться у складносурядних реченнях?
10. Коли ставиться кома у складносурядному реченні?
11. Коли не ставиться кома у складносурядному реченні?
12. Коли ставляться інші розділові знаки у складносурядному реченні?

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №32.1

Тема. Складнопірядне речення.

План

- Складнопірядне речення. Синтаксичні відношення між частинами. Місце пірядної частини відносно головної. Інтонація складнопірядного речення.
- Основні види пірядних частин. Сполучники і сполучні слова між частинами складнопірядного речення.
- Розділові знаки у складнопірядному реченні.
- Складнопірядне речення з кількома пірядними: речення з неоднорідною, однорідною та послідовною супірядністю; речення багатокomпонентне з кількома пірядними змішаного типу.

Мета:

- розпізнавання складнопірядних речень серед складних на основі їх структурних особливостей.

Методи: організації і здійснення пізнавальної діяльності, практичні.

Студенти повинні знати:

- розділові знаки в складнопірядних реченнях.

Студенти повинні вміти:

- ставити розділові знаки в складнопірядних реченнях.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 1991. - С. 351-359,
2. Козачук Г. О., Шкуратяна Н. Г. Практичний курс української мови. - К.: Вища шк., 1993. - С. 305-311.
3. Тоцька Н. І. Українська пунктуація: Практикум: Навч. посіб. -К.: Вища шк., 1990. - С. 88-89.
4. Українська пунктуація: Метод, посіб. / За ред. С. В. Шевчук. -К.: УДПУ, 1994. - С. 77-87.
5. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Навч. посіб. - К.: Літера, 2000. - С. 604-625.

Додаткова література

1. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / Уклад, і голов. ред. В. Т. Бусел. — Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. - 896 с.
2. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. - К.: Либідь, 2003. - С. 125-129.
3. Юшук І. П. Практикум з правопису української мови. — К.: Освіта, 2002. - С.226-229.

Хід лабораторного заняття

I. Теоретичний блок

1. Складнопірядне речення. Синтаксичні відношення між частинами. Місце пірядної частини відносно головної. Інтонація складнопірядного речення.
2. Основні види пірядних частин. Сполучники і сполучні слова між частинами складнопірядного речення.
3. Розділові знаки у складнопірядному реченні.
4. Складнопірядне речення з кількома пірядними: речення з неоднорідною, однорідною та послідовною супірядністю; речення багатокomпонентне з кількома пірядними змішаного типу.

2. Практичний блок

Завдання 1.

Прочитайте речення. Знайдіть граматичні центри. Визначте тип пірядної частини кожного речення. Зверніть увагу на сполучники пірядності.

1. *Як я люблю оці години праці, коли усе навколо затихає під владою чаруючої ночі (Л. Українка).* 2. *Сила в нас така, що доріг в житті мені замало (А. Малишко).* 3. *У нашому селі, яке розташоване на березі Дніпра, вміють працювати.* 4. *Тепер я знаю, що весна надворі.* 5. *Людині треба, щоб її робота залишалася після неї самої жити (Ю. Яновський).* 6. *Вишині цвіли так рясно, наче їх вкрив пухнастий сніг (Ю. Яновський).* 7. *Вона почала придивлятися до нього, наскільки це було в її змозі (М. Коцюбинський).* 8. *За піснею своєю ви водили нас, куди самі хотіли (М. Коцюбинський).* 9. *Уже білили світанкові зорі, коли під'їхали машини.* 10. *Як не буде птахів, то і людське серце стане черствим (М. Стельмах).* 11. *Я прокинувся через те, що поїзд раптом пішов швидше.* 12. *Для того, щоб ознайомитися з будь-яким містом, треба обійти найбільш характерні його вулиці й завулки.* 13. *Теплий туман слався по полю, так що дерева потопали в ньому.* 14. *Коли бачиш у людини недолік, пам'ятай, що у тебе їх декілька (Нар. тв.).*

Завдання 2.

Прочитайте речення. Сполучником чи сполучним словом з'єднані частини складних речень?

1. *Старий поволі пішов на пасіку, щоб попрощатися з бджолами (М. Стельмах).* 2. *Мені цікаво було знати, що приніс листоноша.* 3. *Добре нам, що маємо рідний куточок.* 4. *І вже чув композитор, як народжується пісня (Я. Гоян).* 5. *Тоді Довженко спитав, звідки я, з якої сім'ї, скільки у нас дітей, яка в нас річка... (М. Вінграновський).*

Завдання 3.

Перепишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. За наведеними прикладами розкажіть правила вживання розділових знаків у складнопірядному реченні.

1. *І стежечка де ти ходила колючим терном поросла (Т. Шевченко).*

2. а) Наступили ті осінні тихі та сумні дні коли сонце світить і не гріє коли спадає з дерева останнє пожовкле листя (С. Васильченко).

б) Василь і сам не знав чому таку силу відчув у собі і чому серцеві стало так тісно в грудях (О. Донченко).

3. Думав обізватися спитати хто (Г. Тютюнник).

4. а) Всі Тимкові товариші були на роботі так що до нього ніхто не приходив (Г. Тютюнник).

б) Земля висохла так що під ногами дзвеніла (М. Коцюбинський).

в) Донька дуже любила свого батька захищала його і хоч і сама була вбога та все робила щоб заспокоїти йому старість.

г) Короткі перерви траплялися лише коли війська стояли в обороні.

5. Скільки було козаків ніхто не знав (Я. Качура).

Завдання 4.

Складіть схеми багаточленних складнопідрядних речень. Вкажіть різновид складнопідрядного речення з кількома підрядними.

1. Йде людина у п'ятні, весь час позирає на лісосмугу, щоб не збитися, не скособоцити, бо твоїм слідом підуть інші, бо з тебе починається стежка (В. Близнець). 2. В Академії, де він живе, ще хтось з художників при світлі свічки прагне знайти оте своє, єдине, що винесе його колись до сонця слави і визнання (В. Шевчук). 3. Щасливий я, що народився на твоєму березі, що пив у незабутні роки твою м'яку сиву воду, ходив босий по твоїх казкових висипах, слухав рибальські розмови на твоїх човнах і казання старих про давнину, що лічив у тобі зорі на перекинутому небі, що й досі, дивлячись часом униз, не втратив щастя бачити оті зорі навіть у буденних калюжах, на життєвих шляхах (О. Довженко).

Завдання 5.

Вкажіть кількість розділових знаків у реченнях.

1. Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова бо вона не що інше, як жива схованка людського духу його багата скарбниця в яку народ складає і своє давнє життя і свої сподіванки й розум досвід почування.

(П. Мирний).

а) тире, 6 ком;   в) тире, двокрапка, 5 ком;

б) тире, 7 ком;   г) тире, 8 ком.

2. По запічках по лавах, поза руїниками навіть на новому килимі що застеляв стіл скрізь німі танцюри-тіні (С. Васильченко).

а) 5 ком, тире; б) 4 коми, тире;   в) 6 ком, тире.

3. Недалеко від посвілого у віках Києва, що живе нині новим кипучим життям на мальовничій повитій зеленню горі підноситься у височінь бронзова постать поета (М. Рильський).

а)   3 коми;   в) 4 коми;

б) 2 коми, тире;   г) 5 ком.

Завдання 6.

Побудувати складнопідрядні речення за поданими схемами.

1. [...ТАКИЙ + іменник], (сполучник ЩО...);
2. (сполучне слово ХТО...), [ТОЙ...].
3. [іменник], (сполучне слово ДЕ...)
4. [ТАКИЙ + прикметник], (сполучник НІБИ...)
5. [...дієслово], (сполучник ЩО...).
6. Дарма що ( ), [ ] для чого? 7. [ ], щоб ( ) через що? 8. Оскільки ( ), [ ].

3. Запитання для самоконтролю

1. Які речення називаються складнопідрядними?
2. За допомогою яких сполучників і сполучних слів поєднуються частини у складнопідрядному реченні?
3. Які є види складнопідрядних речень?
4. Назвіть види підрядних частин обставинних. На які питання вони відповідають? До яких підрядних обставинних не можна поставити запитання?
5. Де може стояти підрядна частина складнопідрядного речення?
6. Коли ставиться кома у складнопідрядному реченні?
7. Як ставляться розділові знаки у складнопідрядному реченні при збігові сполучників?
8. Як називаються речення, у яких поєднується кілька підрядних частин? Які є правила постановки розділових знаків у таких реченнях?
9. Коли не ставиться кома у складнопідрядному реченні?
10. Коли ставляться інші розділові знаки у складнопідрядному реченні?

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №33.1

Тема. Безсполучникові складні речення.

План

- Безсполучникове складне речення. Основна ознака.
- Сміслові відношення між частинами безсполучникового складного речення.
- Роль інтонації у безсполучниковому складному реченні.
- Кома та крапка з комою у безсполучниковому реченні.
- Двокрапка у безсполучниковому реченні.
- Тире у безсполучниковому реченні.

Мета:

- виокремлення безсполучникових речень з-поміж складних.

Методи: словесні, наочні, практичні.

Студенти повинні знати:

- розділові знаки у безсполучникових складних реченнях.

Студенти повинні вміти:

- ставити розділові знаки у безсполучникових реченнях.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 1991. - С. 359-367.
2. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. - К.: Вища шк., 1993. - С. 311-315.
3. Тоцька Н. І. Українська пунктуація: Практикум: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 1990. - С. 100-106.
4. Українська пунктуація: Метод, посіб. / За ред. О. В. Шевчук. — К.: УДПУ, 1994. - С. 87-92.
5. Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Навч. посіб. - К.: Літера, 2000. - С. 626-635.

Додаткова література

1. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. - К.: Либідь, 2003. - С. 129-132.
2. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. — К.: Освіта, 2002. - С. 231-234.

Хід лабораторного заняття

I. Теоретичний блок

1. Безсполучникове складне речення. Основна ознака.
2. Сміслові відношення між частинами безсполучникового складного речення.
3. Роль інтонації у безсполучниковому складному реченні.
4. Кома та крапка з комою у безсполучниковому реченні.
5. Двокрапка у безсполучниковому реченні.

б. Тире у безсполучниковому реченні.

2. Практичний блок

Завдання 1.

Порівняйте різні варіанти речень. Як вони вимовляються? Чим відрізняються складні безсполучникові речення від сполучникових і чим схожі? Які смислові та синтаксичні відношення між частинами складних речень?

1. Вітер війнув, і посипалося листя з клена. \ Вітер війнув, посипалося листя з клена.

2. Коли вітер війнув, посипалося листя з клена \ Вітер війнув - посипалося листя з клена.

3. Посипалося листя з клена, бо вітер війнув. \ Посипалося листя з клена: вітер війнув.

Завдання 2.

Знайдіть правильну структурно-семантичну схему речення, обґрунтуйте постановку розділових знаків.

Ми цінуємо барвінок за його «лікарську допомогу» з нього виготовляють ліки від важких хвороб.

а) [ ], [ ]

б) [ ] - [ ]

одночасність;

протиставлення

в) [ ]: [висновок]; г) [ ]: [причина]; д) [умова] - [ ].

Завдання 3.

Перепишіть речення. Між частинами складних безсполучникових речень поставте потрібні розділові знаки. Підмети і присудки підкресліть. З'ясуйте, до яких правил постановки розділових знаків у безсполучникових реченнях дібрано цей ілюстративний матеріал. Зробіть синтаксичний розбір першого, другого, п'ятого речень.

1. Місяць на небі зіроньки сяють тихо по морю човен пливе (Нар. тв.). 2. Не писав я до тебе в останні два дні був у дорозі. 3. Бачу здалека хвиля іскриста грає на синьому морі (Л. Українка). 4. Люди до неї говорять не чує не слухає (Марко Вовчок). 5. Зайця ноги носять вовка зуби годують (Нар.тв.). 6. Ще сонячні промені сплять досвітні огні вже горять (Л. Українка). 7. Защебетав соловейко пішла луна гасм (Т. Шевченко). 8. Слово до слова зложиться мова (Нар. тв.). 9. Посієш зерно золоте забринить пшениця як струна (П. Тичина). 10. Зима без снігу літо без хліба (Нар. тв.). 11. Двері ринули з'явився батько на порозі. 12. Дивлюся світає край неба палає (Т. Шевченко).

Завдання 4.

Перепишіть спочатку безсполучникові речення, у яких потрібно поставити двокрапку, потім ті, у яких потрібно поставити тире. Підкресліть останню букву кожного речення, складіть з цих букв слова, якими завершуються поетичні рядки Ф. Петрова та В. Сосюри.

1.1. Увижалось мені сонце світить тепле та ясне, небо стоїть високе та блакитне, оздоблене серед ночі тисячами зірок (За П. Мирним).

2. *Настали дні холодніі птахи летять у теплий дальній світ.*
3. *Вечірка вдалась з подругою отримали чимало призів.*
4. *Зібрались великі хмари можна сподіватись дощу.*
5. *У великому місті все поспішає ідуть пішоходи, несуться трамваї, автобуси мчать, пробігають таксі (Н. Забіла).*
6. *Говорить шовком шиє (Нар. тв.).*

Січень січе, Лютій лотус, Березень плаче, Квітень... (Ф. Петров)

1. *П. 1. Приснився мені сон воду з криниці додому носила (К. Гордієнко).*
2. *Вітер притих тихо стало над степом.*
3. *Дівчинці радість сонце пофарбувало квітку в рожевий колір.*
4. *Замело кругом дорогу перейти не можна.*
5. *Чудовий краєвид послався перед ним стави лисніючі у сяєві нічнім один до одного горнулися пестливо (А. Міцкевич).*
6. *Нехай за кордоном і хмари, і тучі На все ми зуміємо дати відповідь. (П.Тичина).*
7. *Люблю весну, та хто її не любить, Коли життя цвіте, як пишній сад. І мов у сні, шепочуть листя, губи, І квіти шлють солодкий...*
(В. Сосюра).

Завдання 5.

Перепишіть прислів'я. Між частинами складних безсполучникових речень замість косої риски поставте, де треба, двокрапку або кому.

1. *Наука - не пиво / у рот не наллеш.*
2. *Наука - срібло/ практика - золото.*
3. *Всяк розумний по-своєму /один спершу, а другий потім.*
4. *На інший раз наука /не ходи в ліс без дрюка.*
5. *На віку - як на довгій ниві / не пройдеши, ноги не поколовиши.*
6. *Дерево міцне корінням / людина - друзями.*
7. *Горе тому, що на печі / сюди пече / туди гаряче / добре тому, що в дорозі / лежить собі на возі.*
8. *Дивний бублик / кругом об'їси, а всередині нема нічого.*

Завдання 6.

Перекладіть українською мовою. Проаналізуйте структуру, смислові відношення, поясніть постановку розділових знаків.

I. Любите и изучайте великое искусство музыки: оно откроет вам целый мир высоких чувств, страстей, мыслей, оно сделает вас духовно богаче, чище, совершеннее.

II. Воздух чист и прозрачен; птицы щебечут; молодая трава блестит веселым блеском изумруда.

III. 1. Сумеешь взяться за дело - и снег загорится, не сумеешь - и масло не вспыхнет. 2. Слово не воробей, вылетит - не поймаешь. 3. Дай сердцу волю - заведет в неволю. 4. Ешь пирог с грибами - держи язык за зубами.

Завдання 7.

Замініть складносурядні й складнопідрядні речення безсполучниковими, запишіть їх; поясніть розділові знаки.

1. *Хороша в зірок мова, багата і ясна, та тільки невідома філологам вона (Леся Українка).*
2. *Поле вступило у тінь, бо наплинули з обрії хмари (П. Тичина).*
3. *Я так люблю весни прихід бурхливий, коли сади як в мареві в*

цвіту (В. Сосюра). 4. На хвилину раптом стихли голоси і спинили тіні (Ю. Смолич). 5. Вона тільки знала, що прагне чогось і дуже гарного... (В. Симоненко). 6. Із гілочки зросла в пісках верба, а з пісні в світі виростало безмертя (Є. Летюк). 7. Я вірю в силу доброти, що має долю кращу (В. Крищенко). 8. Ступнув до отамана варти, але того вже щільно оточило живе коло (М. Сиротюк).

3. Запитання для самоконтролю

1. Чим відмінні і чим подібні складні безсполучникові речення і складнопідрядні та складносурядні речення?
2. За допомогою яких засобів з'єднуються між собою частини складного безсполучникового речення?
3. Які розділові знаки ставляться у безсполучникових реченнях?
4. На що вказує кома і крапка з комою в складному безсполучниковому реченні?
5. Коли у безсполучниковому реченні ставиться кома? Коли ставиться крапка з комою? двокрапка і відповідна їй інтонація?
6. Коли ставиться двокрапка у безсполучникових реченнях? Чи буде помилкою, якщо замість двокрапки в складному безсполучниковому реченні поставити тире?
7. Які відношення між частинами складного безсполучникового речення найчастіше відображає тире?
8. Коли ставиться тире у безсполучникових реченнях.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №33.1

Тема. Пряма і непряма мова.

План

- Пряма і непряма мова. Розділові знаки при прямій мові.

Мета:

- закріплення знань про пряму мову як основний спосіб відтворення чужого мовлення та пунктуаційні засоби її оформлення.

Методи: словесно - ілюстративні, практичні.

Студенти повинні знати

- розділові знаки у реченнях з прямою мовою;
- що таке пряма мова;
- як виділяється пряма мова на письмі в різних видах мовлення.

Студенти повинні вміти:

- ставити розділові знаки у реченнях з прямою мовою;
- складати речення з прямою мовою за схемами;
- замінювати пряму мову непрямою;
- правильно ставити розділові знаки при прямій мові;
- стисло конспектувати прочитане.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 1991. - С. 377-378.
2. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. - К.: Вища шк., 1993. - С. 328-334.
3. Тоцька Н. І. Українська пунктуація: Практикум: Навч. посіб. К.: Вища шк., 1990. - С. 111-115.
4. Українська пунктуація: Метод, посіб. /За ред. С. В. Шевчук. -К.: УДПУ, 1994. - С. 97-100.
5. Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Навч. посіб. - К.: Літера, 2000. - С. 653-658.

Додаткова література

- 1.Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. - К.: Либідь, 2003. - С.137-140.
- 2.Юшук І. П. Практикум з правопису української мови. — К.: Освіта, 2002. - С. 235-237.

Хід лабораторного заняття

I. Теоретичний блок

- 1.Пряма і непряма мова. Розділові знаки при прямій мові.
- 2.Пряма мова. Розділові знаки при ній.
- 3.Заміна прямої мови на непряму.

2. Практичний блок

Завдання 1.

Перепишіть речення, розставляючи розділові знаки і розкриваючи дужки. Пряма мова виділена курсивом.

1. Я прощаюся з літом і воно мені каже *Процай*. 2. *Бути хорошим господарем* часто говорив батько (З,з)*начить відчувати себе хазяїном землі*. 3. Домашні всі питають (Ш,щ)*о за птиця?* (О. Вишня). 4. *Ні!* сказав обурений Захар (С,с)*е було б нечесно* (І. Франко). 5. Козаки дружно закричали *Слава гетьманові!* 6. *Ну то як же?* казала мати (Х,х)*очеш одружитися?* (С. Васильченко). 7. Як вродить тоді вийдеш на жниво і скажеш (С,с)*починь земле!* (В. Земляк). 8. (В,в)*ідійти на запасну позицію!* скомандував командир. 9. Заходить сонце за ясний поріг, а я молю (Пробудь *іще хвилину...* (В. Бровченко). 10. *Кульбаби, кульбаби!* закумкали жаби. *Чом ви нещасливі? Чом стали ви сиві?* (У,у) відповідь чути (О,о)*ті парашути - то все наші діти, хотіли летіти з неба на луки... Посивієш з розлуки...* (І. Дробний).

Завдання 2.

Перебудуйте подане речення з прямою мовою на: а) речення з непрямою мовою; б) речення зі вставними словами; в) просте речення з додатками, що виражають тему чужого мовлення.

Наші знайомі повідомили: “З сьогоднішнього дня розпочинається нова вистава драматичного театру”.

Завдання 3.

Допишіть до слів автора пряму мову. Запишіть речення з прямою мовою, вправуючи всі різновиди оформлення їх.

1. *Дівчина сказала ...* . 2. *Віктор здивовано вигукнув ....* 3. *Батько порадив дочці ...* . 4. *Студенти вирішили ...* , 5. *Перехожий запитав у мене ...* . 6. *Викладач повідомив ...* .

Завдання 4.

Поставте пропущені розділові знаки у реченнях з прямою мовою.

1. *Будьте люде це постійний заклик і пересторога Шевченка* (С. Маланюк). 2. *Та мені зав'язали руки люди Хай страждає кажуть треба так* (І. Драч). 3. *А слова плоть ясна і нетлінна Проблискує Народу встань* (Д. Павличко). 4. *Мам ко гукаю сміючись та ви ж в мене ще зовсім молоденькі* (Ю. Збанацький). 5. *Люди що створили цю живу красу мабуть у душі поети подумав я оглядаючи все навколо* (/. Цюпа). 6. *Ти ба дивується Данило, високо зводячи брови. Сиплються як горох.* 7. *Коли б треба було окреслити творчість Лесі Українки одним словом писав Максим Рильський то найвідповідніше слово було б — боротьба* (Л. Міценко). 8. *Воскресемо бо світить нам у віки пророцтво Тараса Не вмирає душа наша не вмирає воля* (Я. Гоян).

Завдання 5.

За поданими схемами складіть речення з прямою мовою.

1. «П», - а. 2. А: «П!» 3. «П?» - а. 4. «П, - а, - п». 5. «П? - а: - П». 6. «П! - а, - П». 7. А: «П?»

Завдання 6.

Випишіть з текстів художньої літератури десять речень з прямою мовою і словами автора у препозиції, постпозиції й інтерпозиції. Поясніть розділові знаки.

Завдання 7.

За поданими схемами складіть або випишіть з художніх творів речення з прямою мовою і словами автора в препозиції, постпозиції та інтерпозиції. Прокоментуйте вибір розділових знаків.

Пряма мова після слів автора

A: «П».   A: «П!(?)»   A: «П...»

Пряма мова перед словами автора

«П», -а.   «П?»-а.   «П!»-а,   «П...»-а.

Пряма мова всередині слів автора

A: «П», -а.   A: «П!(?)»-а.   A: «П...»-а.

Слова автора розривають пряму мову (П - одне речення)

«П... -а, -п».   «П, -а, -п».   «П, - а, - п!(?)» «П,-а, -п...»

Слова автора розривають пряму мову

(П - кілька речень)

«П,-а.-П».   «П...-а.-П».   «П!(?) - а. - П». «П!(?),-а:-П».

3. Запитання для самоконтролю

1. Якими способами можна передати чуже висловлювання або думку?
2. Що таке пряма мова і слова автора?
3. До якої синтаксичної конструкції можна зарахувати речення з прямою мовою?
4. Які розділові знаки вживаються при прямій мові?
5. Про що треба пам'ятати, передаючи пряму мову непрямою?

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №34.1

Тема. Діалог, цитата — спосіб відтворення чужого мовлення.

План

- Діалог.
- Розділові знаки у реченнях із цитатами.

Мета:

- закріплення знань про діалог та цитату, розділові знаки . при них;
- удосконалення умінь і навичок використання різних способів передачі чужого мовлення.

Методи: словесно - ілюстративні, практичні.

Студенти повинні знати:

- пунктуаційне оформлення цитат та діалогів.

Студенти повинні вміти:

- ставити розділові знаки та складати діалоги, використовувати цитати з метою підтвердження висловленої думки чи її пояснення.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 1991. - С.372-376.
2. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. - К.: Вишшашк., 1993. - С.328-334.
3. Українська пунктуація: Метод, посіб. / За ред. С. В. Шевчук. — К.: УДПУ, 1994. - С. 100-105.
4. Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературної мова: Навч. посіб. - К.: Літера, 2000. - С. 658-665.

Додаткова література

1. Фурдуй М. І. Українська мова: Практикум з правопису: Навч. посіб. - К.: Либідь, 2003. - С. 137-140.
2. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. — К.: Освіта, 2002. - С.237-241.

Хід лабораторного заняття

I. Теоретичний блок

1. Що таке діалог?
2. Як передається діалог на письмі?
3. Чим відрізняється діалог від речень з прямою мовою? Чи можна діалог записати у вигляді речень з прямою мовою?
4. Що таке цитата?
5. Яка різниця між реченням з прямою мовою і реченням, в якому наведена цитата?
6. Які бувають види цитування?
7. Які розділові знаки допомагають оформити цитати?

8. Які розділові знаки ставляться при дослівних висловах, що є членами речень?

2. Практичний блок

Завдання 1.

Подані нижче цитати оформіть відповідно до правил.

1. Слово перше дзеркало духу казав Петрарка а дух не останній водій слова.
2. Кожен українець повинен знати хоч одну-дві чужі мови писав Б. Грінченко і вчити малечку того своїх дітей. 3. Панас Мирний писав ...Найбільше усього славиться і шанується поміж людьми той народ, у якого його мова широко розвинута і збагачена творами всякого письменства. 4. Під враженням від почутої одного разу ввечері на Кос-Аралі української пісні Тарас Шевченко написав Ну що б, здавалося, слова... Слова та голос,— більш нічого. А серце б'ється, ожива, як їх почує! 5. В серці Тараса Шевченка завжди жила велика віра в те, що настане час і заговорять і Дніпро, і гори. І потече сторіками кров у синє море. Він сподівався на жаданий час, коли на оновленій землі вра-га не буде супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі. 6. Якщо ми не дамо йому (народові) засобів і способів вчитися на своїй мові — він стане вчитися на чужій, і наша народність загине... так стверджував М. Костомаров.

Завдання 2.

Запишіть тексти у вигляді діалогів, поставте розділові знаки.

1. Мамо і затнувся, дивлячись на матір. Дозвольте вас так Називати, бо ви же така ... як і моя мати. Нічого, нічого, дитино зметушилась мати, витираючи нишком сльозу. А Григорієві вернувся його спокій, його мужність гартована, його давній гумор Так, кажете, я дома, мамо? Дома, дома, синку. Чудесно... Привіт вам із Трипілля (!. Багрянний).

2. Юрку сказала мати відвертаючись від вікна Вставай! Бона підійшла і схилилася над Юрою. Юра потягся назустріч їй весь затремтівши й завмерши від щастя. Мама! ... Мамо! Запитав Юра. А чому дерева зелені? Мати радісно дивилася на Юру якусь мить і щасливо засміялася. Як виростеш і будеш великим тоді знатимеш усе! Почекай (Ю. Смолич).

Завдання 3.

Запишіть поданий діалог у рядок.

- Читай, батьку! — промовив він і став гріти спину коло комина. Хлопці кинулись до книжки.
- Це, братця, така книжка, що не було її другої й не буде! — категорично одрубав Яків. — Наша, козацька книжка!
- Та вона, либонь, і написана по-нашому, по-козацькому! — промовив хтось, прочитавши через плече кілька рядків.
- Це «Катерина»!.. Ой ловка ж, ловка! — зашуміли деякі (С. Васильченко).

Завдання 4.

Складіть діалог на одну з тем: “У музеї”, “До театру”, “У транспорті”, “У бібліотеці”.

Завдання 5.

Доберіть п'ять прикладів цитат про функцію і значення мови в житті суспільства та людини. Поясніть розділові знаки.

Завдання 6.

Перепишіть речення з цитатами, розставляючи розділові знаки і розкриваючи дужки. Цитати виділені курсивом.

1. *Я жива! Я буду вічно жити! Я в серці маю те, що не вмирає* ці слова найстисліше виражають головну суть образу Мавки, та й самої Лесі. 2. *Коли б треба було окреслити творчість Лесі Українки одним словом* (П,п)исав Максим Рильський *то найвідповідніше слово було б - боротьба*. 3. *На самих ліричних піснях вже не втриматись - тісно робиться* (Т,т)ак вважала поетеса ще у 1891 році. 4.... *Леся так просто ошеломила мене образованием та тонким розумом...* (П,п)исав про двадцятирічну поетесу Михайло Павлик. *На свій вік - це геніальна жінка*. 5. На думку І. Франка, збірка “На крилах пісень” була (З,з)добутком *дуже інтенсивної духовної праці над власною освітою, над опануванням мови і віршової техніки*.

(За книгою А. Каспрука «Леся Українка»)

Завдання 7.

Запишіть тексти у вигляді діалогів. Прочитайте, правильно інтонуючи. Поясніть вживання розділових знаків.

1. *Тату, а де ви народились? У Львові. А мама? Мама - в Мукачеві. А я? Ти - в Косові. То як же ми усі троє зійшлися?* (Нар. тв.).
2. *Добри вечір, дівчино! Що ти несеш? А хіба не бачите? Моркву! А де ж ти набрала тієї моркви? В криниці нарвала!* (За І. Нечуєм-Левицьким).
3. Наприкінці директор запитав (К,к)уди *будеш вступати? До морського училища. Бажаю успіху* (П,п)осміхнувся Василь Іванович.

Завдання 8.

Запишіть текст, як вірш, зберігаючи віршовані рядки і строфи. Розставте розділові знаки.

Можеш вибрати друзів і дружину, вибрати не можна тільки Батьківщину. Можна вибрати друга і по духу брата, та не можна рідну матір вибрати. Можна все на світі вибрати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину (В. Симоненко).

Завдання 9.

Складіть два види діалогу і запишіть їх:

- 1) на гумористичну тему;
- 2) на виховну тему чи за фахом.

3. Запитання для самоконтролю

1. Що називається діалогом?
2. Як передається діалог на письмі?
3. Що називається цитатою?
4. Як пунктуаційно оформлюються речення з цитатами?

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №35.1

Тема. Розділові знаки у реченнях **ЯК, МОВ, НАЧЕ, НІБИ**. Складні речення з різними видами синтаксичного зв'язку.

Мета:

- виявити рівень знань, умінь і навичок з даної теми;
- опанувати засоби організації свого навчання: вміння користуватися підручниками, довідниками, конспектами;
- розвивати пізнавальні здібності студентів: пам'ять, мовлення, мислення;
- залучити до творчої діяльності;
- оцінити працездатність студентів;
- усвідомити необхідність і значущість вивчення цієї теми;
- викликати почуття відповідальності.

Методи: словесні, наочні, практичні.

Студенти повинні знати:

- яке речення називається безсполучниковим;
- коли в безсполучникових реченнях ставиться кома;
- коли в безсполучникових реченнях ставиться тире, двокрапка;
- коли обов'язково ставиться кома перед структурами з як (мов, наче, ніби).

Студенти повинні вміти:

- ставити в реченні розділові знаки;
- креслити схеми речень;
- виконувати творчі завдання.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1.Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. - К.: Вища шк., 1993.-С. 315-319.

2.Козачук Г. О. Українська мова. Практикум: Навч. посібник. - К.: Вища шк., 1991. - С. 326-329.

3.Сучасна українська мова. Синтаксис: Підручник/За ред. О. Д. Пономаріва. - К.: Либідь, 1994.- С. 183-195.

Додаткова література

1.Чукіна В.Ф. Граматика української мови в таблицях і схемах: Довідкове видання.- К: ТОВ «Логос», 1997.- С. 125-127.

2.Шевелева Л. А. Український правопис у таблицях. Правила, винятки, приклади, коментарі. - Харків: Світ дитинства, 1997.- С. 48-49.

Хід лабораторного заняття

I. Теоретичний блок

1. Кома та крапка з комою між частинами безсполучникового складного речення.
2. Тире та двокрапка між частинами безсполучникового складного речення.
3. Розділові знаки у реченнях з як, мов, наче та ін.

2. Практичний блок

Завдання 1.

За наведеними прикладами розкажіть правила постановки розділових знаків при структурах з ЯК, МОВ, НАЧЕ, НІБИ.

Кома ставиться:

1. *Нове почуття полонило його, давало ясність думкам, як сонце дає тепло багатій ниві (М. Стельмах).*
2. *Під вишнею стояв невеликий, як і Грицько, років десяти хлопець (Б. Грінченко).*
3. *Як справжній лірик, Сосюра надзвичайно різноманітний у своїх переживаннях.*
4. а) *Ці звороти, як правило, відокремлюються.*
б) *Звали нашого діда, як я вже потім довідався, Семеном (О. Довженко).*

Кома не ставиться:

1. *Ніч наче озеро в берегах неба.*
2. *Він був присутнім на зборах як гість.*
3. *Ходжу на лижах майже як пінгвін (Л. Костенко).*
4. *Живи не як хочеться, а як можеється (Нар. тв.)*
5. *Він сказав як одрізав.*

Завдання 2.

Розставляючи розділові знаки, перепишіть речення з ЯК, МОВ, НАЧЕ, НІБИ у такій послідовності:

- а) з порівняльними зворотами;
- б) із присудками, при яких стоять частки ЯК, МОВ, НАЧЕ, НІБИ;
- в) з порівняльними або з'ясувальними частинами складного речення.

1. *Коло церкви невеличка дзвіниця неначе заплуталась в зеленому гіллі старих груш.* 2. *Вся сім'я в Джериній хаті наче ожила.* 3. *Здавалось ніби скелі падали бапти нахилились розвалювались.* 4. *Полум'я стояло рівно наче свічка палала.* 5. *Усе небо було вкрите густими хмарами неначе чорною ріллею.* 6. *Зірниця зійшла на небо й ніби гуляла по рожевих хмарах.* 7. *Курява стояла над током неначе починався пожежа на току.* 8. *Нимидора наче знов на світ народилась.* 9. *Він чує ніби той голос та пісня летиться на нього зверху з того листя (з творів І. Нечуя-Левицького).*

Завдання 3.

Перепишіть речення, розставляючи розділові знаки.

1. *Треба вчитись ще малечку треба вчитись як на світі жити (Т. Шевченко).* 2. *Материни сльози як криниця не спинити їх не вилити (Ю. Яновський).* 3. *До Лесі Українки українські поети використовували образ моря здебільшого як усталений образ народнопісенного походження. Як спостережливий і вдумливий пейзажист-мариніст вона збагачує поетичний малюнок моря рядом конкретно художніх деталей (А. Каспрук).* 4. *Між горами старий Дніпро неначе в молоці дитина красується любить на всю Україну. (Т. Шевченко).* 5. *Андрій підходив спокійний і діловитий як завжди.* 6. *Демко Рогоза тепер повеселішав радіючи як з того що так щасливо вони уникнули в*

Кайдаках пригоди так і з того що до Базавлука тепер було вже недалеко (А. Кащенко). 7. То гомонить потік співуче? Ні люди стали як потік (А. Малишко). 8. Хмара як ніч налетіла і сонце сховалося (П. Гулак-Артемовський). 9. За князювання Ярослава Україна досягла великих успіхів як у зовнішньому політичному так і внутрішньому житті. 10. Як муха в окропі вертисся цілий день (П. Мирний). 11. Я вже як то кажуть не з однієї печі їв хліб не в одному селі вчителював (М. Стельмах). 12. Нарешті зібравшись з духом він шугнув у текучий натовп пішов як голка у сіно (О. Гончар). 13. Князь витлумачував це як цікавість бо не міг допустити інших почуттів у душі слухняного отрока (П. Загребельний). 14. Я пам'ятаю як урочисто проводжали в поле плугатарів із раннім плугом (М. Стельмах). 15. Не хвались як ідеш в поле а хвались як ідеш з поля (Нар. тв.).

Завдання 4.

Складіть речення, в яких були б сполучення слів **НЕ ХТО ІНШИЙ ЯК, НЕ ЩО ІНШЕ ЯК; НЕ РАНІШЕ ЯК, НЕ ПІЗНІШЕ ЯК, ЯК НЕ ЯК, ЯК ПОПАЛО.**

Завдання 5.

Зробіть синтаксичний розбір багатокomпонентних складних речень за схемою:

1. Тип речення. 2. Вид синтаксичного зв'язку. 3. Сміслові відношення між частинами, об'єднаними сурядним зв'язком. 4. Якій частині складного речення підпорядковується підрядна, на яке питання відповідає, вид підрядної частини. 5. Накресліть схеми речень.

1. Стародавня Ольвія давно їх цікавить обох, давно їм хочеться досліджувати, розкопувати її, занесену пісками, щоб дізнатись, чому вона загинула, чому люди покинули її (О. Гончар). 2. Невдача мовби примирила нас з тими, від кого ми досі уперто намагалися відірватися: беремося тепер спільно обмірковувати становище, в яке тут разом потрапили (О. Гончар). 3. Соняшники горять на подвір'ях, за огорожами, вони повиходили до самої дороги, тут ростуть на вільному місці, й, дивлячись на них, хочеш усміхнутись, ловиш себе на тому, що заласкавів і здобрів безпричинно (Є. Гуцало).

Завдання 6.

Поєднайте окремі речення у багатокomпонентні складні речення з різними видами зв'язку. Розставте розділові знаки.

Усе на світі змінюється. Нетлінною лишається праця. І селянина й художника, який намалював свою картину. Працю теж руйнує час. Руйнують війни. По них ми нічимо історію. Але по-справжньому шануємо тих людей, які вмють працювати. Все на світі від мозолів. Не перетрухає на порох любов. Вона неначе щоразу зникає, але щораз й народжується. І сама вона рухає світом. Нетлінною є ще совість. Тільки про неї треба частіше нагадувати. І вчити її. Вона сама чи не найбільший вчитель (Ю. Мушкетик).

Завдання 7.

Вкажіть кількість розділових знаків у реченні.

Щоправда насамперед впадали в око все ті ж легкі золоті верхі ансамблі на горі що ніби зависли в небі серед вранішніх хмаринок поруч них різонула зір так звана ' тумба» похмура бетонна споруда епохи захоплення кубізмом, а трохи праворуч від неї канійоном потягнувся звужуючись вгору і сам Чорний Яр що тепер був там біля своїх витоків мовби заткнутий сірим щитом величезної дамби-запруды (О. Гончар).

а) 9 ком; б) 7 ком, 2 тире; в) 8 ком; г) 6 там, двокрапка.

Завдання 8.

Перепишіть багатокомпонентні складні речення з різними видами зв'язку, розставте розділові знаки, накресліть моделі двох перших речень.

1. Лелеки знають яка доля вготована їм над білими горами знають також і те що десь далеко-далеко ждуть їх велетенські річки з солодкою водою ждуть безмежні плавні, озера й непрохіддя боліт усі вони від могутніх лелек-ватажків до молоденьких лелечок-перволітків народилися у тих далеких земних краях і мають вертатися щоразу туди вертатися знов і знов завжди і вічно бо їхнє лелечине перелітне життя є не що інше як безупинне вертання і повернення до своїх народженую того що завжди лишилось найріднішим (П. Загребельний). 2. Вони обнялися, мов брати, і стояли вражені під ними Поділ у садах церкви красиві будинки довкола нескінченна оболонь Дніпро задніпрянська далечинь ліси луки і небо зовсім близько (С. Плачинда). 3. Скрізь де з'являвся князь приєднувалися до нього кінецькі старости з сотниками якщо Ярослав хотів що-небудь спитати в робочих людей наперед нього миттю вискакував староста або тисяцький і випереджав князя у його намірі Костянтин непомітно всміхався під пишним русявим вусом а Ярослав ще більше темнів лицем супився але не мовив нічого повертав коня їхав далі (П. Загребельний). 4. Коли мені кажуть "Київ я бачу Дніпро стоячи на Володимирській гірці я схиляюсь над неосяжним простором що відкривається моїм очам униз" і в мене таке відчуття неначе я птах, мовби лечу я, розпластавши руки-крила заточую великі кола над тим чарівним світом який лежить унизу (П. Загребельний).

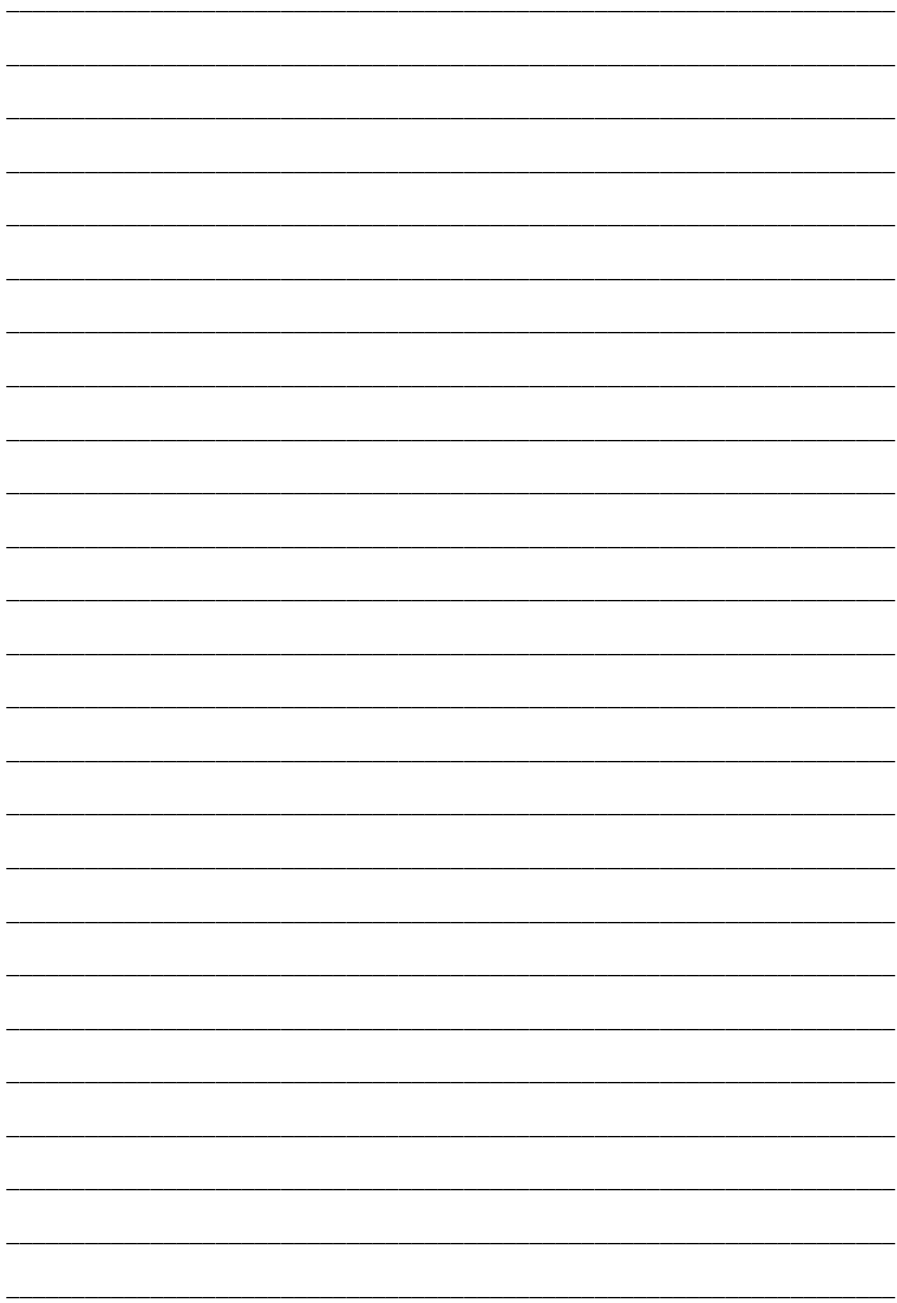
Завдання 9.

Зробіть портретний опис знайомої вам людини, використовуючи слова **як, мовби, наче, неначе, ніби**, тощо. Обґрунтуйте розділові знаки.

3. Запитання для самоконтролю

1. Яке речення називається безсполучниковим?
2. Коли в безсполучникових складних реченнях ставиться кома?
3. Коли ставиться двокрапка? А коли – тире?
4. Коли обов'язково ставиться кома перед структурами з як (мов, наче, ніби)?

Навчально-методичне видання

І. В. Волкова

**Методичні рекомендації до курсу
“Орфографічно-пунктуаційний практикум”**

Підписано до друку 23.01.2019 р. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий. Ум. друк. арк. 6,16.
Наклад 300 прим. Зам. № 2721

Видано та надруковано ФО-П Однорог Т.В.
72313, м. Мелітополь, вул. Героїв Сталінграда, 3а
Тел. (098) 243 96 51

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів видавничої
продукції від 29.01.2013 р. серія ДК № 4477